

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.
Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1910 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlåtande af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmälningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Docenten S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af Regeringsrådet d:r G. THULIN. Afdelningen Strödda meddelanden redigeras af Fil. Kand. K. TYNELL.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1909.

P. Fahlbeck.

Den finska krisen.

Af

Professor Pontus Fahlbeck.

Seklet hade just jämnt fyllts, sedan Finland kommit in under det ryska väldet, då det förkrossande slaget mot dess gamla rättsordning föll. Det var ej första gången ett sådant slag utdelats, men verkan däraf, ehuru för ögonblicket svår, blef då öfvergående. Den bobrikoffska regimen gick som ett oväder öfver landet, försvinnande lika hastigt som den kommit. Den nu inledda aktionen blir säkerligen icke öfvergående, ty den hvilar på bredare bas. Det ryska folkets officiella organ, duman, är med därom. Och om också denna framdeles kan få annan sammansättning, som gör den mera villig att lyssna till Finlands önskingar, så lära dock de nationelt ryska strömningarna länge om ej alltid ge sig tillkänna på ett sätt, som icke stämmer med åskådningarna hos de främmande nationaliteter, som äro förenade inom det ryska riket.

Den konflikt, som nu utbrutit, var likväl i längden oundviklig, om ock sätt och former kunnat vara andra. Den följer med inre nödvändighet af den historiska situationen och de händelser för hundra år sedan, som grundlade denna. Konflikten har kunnat hållas latent, så länge själfhärskaren ensam rådde för Ryssland och allt berodde af dennes vilja, vare sig det gällde upprätthållande af status quo eller icke. Sedan Ryssland börjat få en konstitutionel författning, låt vara tills vidare med ringa

befogenhet för folkrepresentationen, kan den icke undvikas, äfven om den ej behöft komma redan nu. Det måste nämligen inträffa en tidpunkt, då det ryska folket icke längre nöjer sig med en uppgörelse allenast mellan kejsaren och hans finska storfurstedöme utan vill å sin sida hafva ett ord med i laget och det, som lätt inses, efter rent ryska synpunkter. Nu har saken genom de styrandes eget initiativ inträdt i detta skede tidigare än eljest behöft ske och på ett sätt, som måste djupt beklagas.

Den rättsliga sidan af denna konflikt koncentrerar sig, såsom en gång förut i denna tidskrift framhållits (1903, h. 1) omkring frågan: kan en af fursten stadfäst eller oktroyerad författning af denne eller hans efterträdare utan vidare upphävas? Svaret på denna fråga kan aldrig bli mer än ett. Gjord gäfvor kan ej tagas åter, säger civilrätten; och statsrätten har icke annat svar att lämna. Aldra minst kan ett fursteord af detta slag ryggas. Och i detta fall är det icke ett, Alexander I:s i Borgå 1809, utan flera och senast Nikolai II:s af år 1905. De ukaser, som nu allt emellanåt utfärdas rörande Finlands författning och institutioner innebära en flagrant rättskränkning, en verklig statskupp. Ingen advokatyr af herr Stolypin och hans drabanter kan bortförklara detta faktum. Men saken har äfven en annan snarast politisk sida, som man icke får bortse från. Förhållandet mellan Ryssland och Finland hvilade väsentligen på ett förhållande mellan Finland och Rysslands tsar. Och härutinnan rådde ingen oklarhet. Den svenska författningen af 1772 och 1789 angaf, så sväfvande paragrafernas ordalydelse stundom än är, tillräckligt tydligt monarkens och folkets inbördes ställning. Men förhållandet mellan det ryska folket och det finska, mellan Rysslands statsväsen och det finska hade aldrig blifvit ordnad efter enhetliga principer. En mängd rättsförhållanden äfven af privaträttslig natur hade lämnats ouppgjorda eller reglerats ensidigt af Finlands storfurste och dess ständer. Detta kunde som antydt gå för sig, så länge den ryske själfhärskaren var enväldig i alla afseenden och icke behöfde taga hänsyn till annat än sin egen vilja. Men sedan det ryska folket börjat vakna till politiskt medvetande, till att börja med under form af en allmän mening men nu äfven genom ett själfständigt statsorgan, så måste i Ryssland den fordran

uppstå, att förhållandet till Finland ordnades som en ryska rikets ej blott tsarens angelägenhet samt att därvid större hänsyn till specifikt ryska intressen gjordes gällande. Man kan för Finlands del beklaga, att denna fordran uppstått, men den är förklarlig och har följt med den allmänna utvecklingen mot konstitutionalism.

Djupast sedt är det sålunda en konflikt mellan två rättsåskådningar, hvilka hvar för sig äga berättigande, som ligger bakom den nu pågående krisen. Att de sannt ryska männen icke fatta eller vilja fatta detta och den moderation, det ålägger, utan gå på, som gällde det en ny eröfring med undertryckande af den främmande nationaliteten och dess särställning, ändrar icke sakförhållandet, men länder dem själfva blott till skam och Ryssland till skada. En konflikt af detta slag får nämligen icke lösas genom att helt undertrycka den svagares rätt. Detta är en våldshandling, hvilken som sådan dömer sig själf. Dertill efterlämnar den en inre skada, som icke lätt botas. Tillvaron af främmande folkelement uti ett statsväsen innebär i nutiden och ännu mer för framtiden en stor olägenhet. I äldre tid, innan ännu ett konstitutionellt statsskick med folkrepresentation uppstått, betydde sådant föga. Men i nutiden är detta en ren olycka — något som nu mer borde förhindra eröfringar mellan de europeiska folken inbördes — och det kan blifva en verklig fara, om dessa främmande element ej behandlas väl utan äro missnöjda och protesterande. För Rysslands eget bästa vore sålunda angeläget att finna en lösning af annat slag, en lösning genom utjämning och öfverenskommelse, som ger hvardera parten hvad den med skäl kan fordra och därigenom verkar försonande.

Tanken på och äfven förslag om en sådan öfverenskommelse rörande förhållandet mellan Finland och det ryska riket, mellan finsk rättsordning och rikslagstiftningen hafva också från finskt håll framkommit. Men kanske de kommit för sent eller för litet beaktat de antyddas ryska strömningarna. Säkert är likväl, att på denna väg och endast på den är ett för såväl Ryssland som Finland lyckosamt slut på striden att finna. Det bör ej heller vara uteslutet att så kan ske, visserligen icke under denna dumas lifstid eller kanske den närmast kommandes. Men sedan Ryssland nu en gång fått en konstitutionell författning och

en representation, så komma med oemotståndlig makt de mera frisinnade elementen, hvilka i Ryssland säkerligen hastigt skola tillväxa, att stärkas inom representationen och därigenom möjliggöra en för Finland rättvis och billig revision af den nu verkställda våldsamma lösningen af konflikten.

Men för visso är den nu antydda utvecklingen i Ryssland icke den enda förutsättningen för en lycklig utgång af denna sak. En annan är att söka hos det finska folket själft och heter öfverenskommelse och samförstånd inom sig och särskildt mellan de båda folkstammarna, finnar och finsksvenskar. Fortsättes det utrotningskrig mot den numeriskt svagare svenska befolkningen, som nu i en mansålder från finsk sida förts, så ligger uti detta en den kraftigaste dementi utaf den fordran på »leben und leben lassen», som Finland uppställer mot Ryssland. Följer man icke den grundsatsen inom det finska folket själft, så lär det vara föga utsiktatt vinna gehör för den utåt, i Ryssland. Aldrig har väl ordet »det I viljen människorna skola göra Eder, det gören I ock dem» ägt en mera omedelbar tillämpning än i detta fall. Det oväntade men upphöjda skådespelet af en enig landtdag ger ett löfte härutinnan, som alla vänner af Finland med glädje förnummit. Må det löftet bli bestående verklighet, då är Finlands sak icke förlorad.

Det svenska bergsregalets ursprung.

Af

Docent Emil Sommarin.

Ett bergsregale har funnits i vårt land, därom är intet tvifvel. Men när och huru det kom till stånd och gjordes gällande, därom har det tvistats, och den frågan betraktas väl alltjämt som tvistig.¹

Det slutliga afgörandet af denna tvistiga fråga torde ha blifvit väsentligt underlättadt genom den i nästföregående häfte publicerade undersökningen rörande »Sverges äldsta bergverks första anläggning och organisation under Magnus Ladulås (omkring år 1280)». ² Frågans hittillsvarande tvistighet synes nämligen till ej ringa grad ha berott på de oklara eller oriktiga föreställningarna om tiden och sättet för upptagandet af våra äldsta bergverk.³

Kriterier och definitioner på bergsregale.

Ett bergsregale är bevisadt om man bevisar två saker:
för det första att mineralierna ej betraktas såsom tillhöriga

¹ HAMMARSKJÖLD *Grufregal* 6 (1891).

² Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 24 ff.

³ CARLBERG *Svenska bergverkens uppkomst och utveckling samt grufvelagstiftningen* (1879) framställer redan i stort sedt en riktig historisk uppfattning rörande bergsdriftens första införande i Sverige genom tyskar, men har missuppfattat bergsregalets innebörd på samma sätt som STYFFE; jfr nedan s. 142, not 5.

jordägaren, och att ingen, ej ens jordägaren, har rätt att tillgodogöra sig dem, utan att denna rätt särskildt förlänas honom;

för det andra att den ende som kan förläna dylik rätt är kronan¹.

Förfoganderätten öfver mineralierna är det som regalet gäller: kronans i sig obegränsade rättighet att förfoga öfver malmstrecken i landet. Där dylik förfoganderätt öfver malmstrecken anses tillkomma staten och dess öfverhufvud, kan rätten att idka bergsbruk grundas hvarken på jordägarerätt eller på ockupation af en res nullius, utan endast härledas från ett medgifvande af kronan².

Tyvär har den brukliga definitionen på bergs- eller grufregalet formulerats annorlunda: »kronans äganderätt till malmstrecken i landet.»³ Ordet »äganderätt» måste i detta sammanhang vara synnerligen ägnadt att vilseleda. Att äganderätten, särskildt till jorden, i allmänhet förutsätter begränsningar till innehållet med hänsyn till samhällets intressen eller andra enskilda samhällsmedlemmars rättigheter, och att enskild äganderätt till grufvor ej nödvändigt utesluter en kronans regalrätt,⁴ torde nämligen för den gängse uppfattningen af äganderättens innebörd vara mindre klart än i den juridiska doktrinen. Med denna kortare och brukligare definition på bergsregalet ligger det missförståndet nära till hands att ett bergsregale skulle konkludera i »kronans uteslutande rätt att för egen räkning tillgodogöra alla inom statens område befintliga malmer eller användbara mineralier.»⁵ STYFFE⁶ och HILDEBRAND⁷ m. fl. ha uppfattat bergsregalet på detta sätt och ha därför äfven funnit antagandet af ett ursprungligt svenskt bergsregale orimligt. Deras bevisföring mot ett dylikt antagande är tydligtvis förfelad, i samma mån som den riktar sig mot en kronans äganderätt i stället för en kronans förfoganderätt, och i

¹ ARNDT *Zur Geschichte und Theorie des Bergregals und der Bergbaufreiheit* 61 (1879).

² *Därs.* 1.

³ *Sv. akademis ordbok*; jfr *Nord. familjebok* 10: 414 (1908).

⁴ *Ekonomisk tidskrift* 1909, s. 444.

⁵ STYFFE *Grundregalerna* 43 (1864).

⁶ *Därs.*

⁷ HILDEBRAND *Sv:s medeltid* 1: 725 (1894).

samma mån som den i bevis för enskild äganderätt till grufandelar ser bevis mot en kronans regalrätt.

2. Hufvudskälen mot det svenska bergsregalets ursprunglighet.

Ett svenskt ursprungligt bergsregale var ett tämligen allmänt erkänt begrepp i historiska och kameralistiska arbeten i vårt land, tills C. G. STYFFE framlade öfvertygande bevis mot äktheten af det s. k. Helgeandsholmsbeslutet 1282, hvilket betraktats som den lagliga grunden för bergsregalet, såväl som för skogsregalet och vattenregalet¹. Sedan STYFFE riktat kritiken hufvudsakligen mot den yttre rättshistoriska grunden för det antagna svenska bergsregalet, upptog HJ. HAMMARSKJÖLD till närmare skärskådande de inre rättshistoriska grunder, som kunde vara afgörande för frågan². Han kom därvid till det resultatet, att ett ursprungligt grufregale eller bergsregale icke existerat, men att ett bergsregale mot medeltidens slut uppkommit i närmaste sammanhang med allmänningsregalet och det därur härledda grundregalet³. Resultatet har blifvit bestämmande för den sedan gällande åskådningen i ämnet.

Giltigheten af denna åskådning har emellertid under det senast gångna årtiondet kommit att ånyo i viss mån sättas i fråga i samband med nyare undersökningar rörande den svenska jordäganderättens historia⁴ samt den förda diskussionen om svensk vattenrätt⁵.

a. Myrjärnstillverkning och bergsbruk.

»De fyndigheter, som tidigast här bearbetades, voro utan tvifvel de, som innehöllo myrmalm,» resonnerar HAMMARSKJÖLD⁶. »Myrmalmerna kunde förekomma äfven å inägor, och deras tillgodogörande fordrade inga dyrbåra eller konstiga anstalter. Det är därför högst otroligt, att ej rätten till dem var densamma som

¹ A. a. — Jfr RABENIUS *Kamerallagfarenheten* § 154 (1832).

² A. a.

³ A. a. 50.

⁴ ÅSTRÖM *Om svensk jordäganderätt* (1897).

⁵ Se *Ekonomisk tidskrift* 1909, s. 407 ff. och där anförd litteratur.

⁶ HAMMARSKJÖLD a. a. 19 ff.

till de ägor, där de funnos . . . Bergmalmerna hade tydligen i de vanligaste och viktigaste fall sin plats å obygd mark, d. v. s. å allmänning. Samma belägenhet hade äfven en del myrmalmer. Om det får anses riktigt, att . . . myrmalmsfyndigheterna voro underkastade samma regler som den mark, hvilken innehöll dem, bör rätten att tillgodogöra sig de å allmänning befintliga myrmalmen antagas hafva varit den vanliga rätten att begagna allmänning. . . Såsom naturligt framstår då, att, när bergmalmsfyndigheter började bearbetas, de i rättsligt afseende behandlades på samma sätt som de förut tillgodogjorda allmänningsfyndigheterna. Den ursprungliga regeln skulle sålunda hafva varit den, att enhvar, eller åtminstone hvarje medlem af den samfällighet, å hvars allmänning en fyndighet var belägen, kunde taga densamma i besittning. Och regalrätten skulle i första hand bemäktigat sig de å allmänningar befintliga fyndigheterna och sedan genom generalisering utsträckts från dessa de talrikaste och viktigaste till äfven andra.»

Hela detta resonemang hvilat på en antagen analogi mellan myrjärnstillverkningen och det äldsta bergsbruket. Att de båda industrierna afsågo tillgodogörandet af metallhaltiga mineralförekomster och framställandet af väsentligen samma produkt, osmundsjärnet, kan lätt nog förleda till antagandet af en dylik analogi. Men vid närmare reflexion torde det finnas uppenbart för enhvar, att antagandet är ohållbart. De fyndigheter, som tillgodogjordes för myrjärnstillverkningen, erbjuda endast en aflägsen likhet med bergmalmerna, och det tekniska sättet för tillgodogörandet var så olika som möjligt. En myrjärnsgrop kunde en bonde upptaga, och äfven ugnen med dess enkla bälgar var ett företag, som han antagligen kunde vara vuxen. Men bergsbrukets teknik kräfver äfven i de enklaste former samverkan af ett relativt stort antal människor. De svenska myrjärnstillverkarna ha hvarken ägt de insikter eller de resurser, som erfordrades för tillgodogörande af bergmalmerna.

Det kan därför alldeles icke betraktas som i och för sig »naturligt», att »bergmalmsfyndigheterna i rättsligt afseende behandlades på samma sätt, som de förut tillgodogjorda allmänningsfyndigheterna» af myrmalm. Den uråldriga järntillverkning, som var baserad på tillgodogörandet af myrmalm, och den bergverksdrift, som i slutet af 1200-talet organiserades i vårt land af tyska förlagsmän och

tyska bergsmän, ha påtagligen haft föga mera samband sinsemellan, än biskötarnas produktion af honung med organisationen af de första hvitbetssockerfabrikerna. I alla tider har för öppnandet af en grufva med bergmalmer kräfts relativt ansefliga resurser i fråga om folk, dragare, arbetsredskap och underhållsmedel, varor eller penningar. De första företagen af detta slag i Sverige ha otvifvelaktigt varit relativt stora företag och ha bevisligen till väsentlig del varit företag af utlänningar. De rättsliga förutsättningarna för de äldsta bergverkens upptagande kunna därför ej gärna ha framvuxit ur rättsreglerna för myrjärnsfyndigheternas tillgodogörande. De äldsta tyska bergverksintressenterna, dessa främlingar ha ej kunnat göra anspråk på någon allmänningrätt, och de stödjare ej håller sin rätt att idka bergsbruk på annat än de privilegier för bergverksassociationerna, som meddelats och stadfästas af landets konungar. Men liksom dessa främlingar i landet införde en bergsteknik och en arbetsorganisation, som dittills varit okänd inom landet, ha de utan tvifvel medfört tyska åskådningar rörande ett bergsdriftens rättsliga ordnande, hvilka icke kunna ha blifvit utan inflytande på den äldsta svenska ordningen och rättsuppfattningen i fråga om bergsdriften.

Enär ordningen vid Stora Kopparbergs upptagande, organisation, drift och administration synes ha varit mönstret eller typiskt för ordningen i alla dessa afseenden vid andra svenska bergverk, och ordningen för Kopparberget påtagligen är lånad från Rammelsberget i Tyskland, måste det betraktas som högst sannolikt, att den rättsåskådning med hänsyn till bergsregalet, som varit rådande vid Rammelsberget i slutet af 1200-talet och början af 1300-talet influerat uppfattningen af förhållandet mellan bergverksassociationen vid Kopparberget och Sverges krona, samt att uppfattningen af kronans förhållande till detta äldsta bergverk och de andra mera betydande, som organiserats efter dess mönster, varit grundläggande för de svenska begreppen om kronans ställning till Sverges bergsbruk i gemen och dess idkare.

Våra äldsta bergverksrättsliga förhållanden måste påtagligen betraktas som rättsliga nybildningar i sitt slag, för hvilkas genesis äldre svenska rättsförhållanden varit af betydelse, men än mer utländsk bergsrätt, speciellt tysk.

Ett tyskt inflytande antar visserligen äfven HAMMARSKJÖLD, men låter det ej komma till sin rätt i framställningen¹.

b. Allmänt grundregale och bergsregale.

Ett allmänt grundregale fanns ej i Sverge på 1200- och 1300-talen. »Denna omständighet,» säger HAMMARSKJÖLD, »talar tydligen emot det antagandet, att grufregalet skulle vara ursprungligt»².

Det är tydligt, att därest ett allmänt grundregale varit känt och erkänt i landet vid tiden för bergsdriftens införande, bergsregalet måste ha blifvit en gifven följd af ett dylikt allmänt grundregale. Men frånvaron af ett allmänt grundregale kan ej utgöra skäl mot antagandet af ett ursprungligt bergsregale, för så vidt bergsdriften upptogs af främlingar såsom en från utlandet införd nyhet, och dessa främlingar erhöilo tillstånd till sina anläggningar af kronan, samt utförde dem å mark, som i hufvudsak konungen disponerade. Om dessa förutsättningar vidare i det följande.

Bevisledningen: intet allmänt grundregale, ergo intet ursprungligt bergsregale, är påtagligen framkallad, — förutom af det historiskt ohållbara betraktelsesättet af bergsdriften som en nationellt utvecklad industri på den äldre myrjärnstillverkningens grund, i stället för som en från utlandet inflyttad ny näringsgren, i begynnelsen företrädesvis idkad af utlänningar, — af den föreställningen, att bergsregalet i Sverge är en senare eller i alla fall sekundär konsekvens af skogsregalet och vattenregalet. »Skogs- och vattenregalens utveckling måste . . hafva befordrat äfven ett verkligt grufregals uppkomst»³.

Det är emellertid ett faktum, att de första utslagen af anspråken på ett skogsregale äro att finna i vissa kronans förfoganden öfver skogar till bergsbrukets förmån. »Det första numera bibehållna dokument, som kunde synas åsyfta en sådan (kunglig dispo-

¹ HAMMARSKJÖLD a. a. 21.: »Helt säkert var dessutom äfven här det utländska inflytandet verksamt.» Därtill noten 2: »Särskildt tyskt inflytande, i följd af dels bergsbruket rörande, dels allmännare förhållanden. . . ACHENBACH . . och efter honom STOBBE . . sätta den äldsta bergsrätten i sammanhang med de om allmänningar gällande grundsatser.»

² Därs. 7.

³ Därs. 27.

sitionsrätt öfver skogarna) eller till och med en ännu vidsträcktare rätt, är K. Magnus Erikssons privilegier eller stadgar för Vestra berget i Nerike, . . . dat. . . 1340. Bergsmännen erhålla däri-genom ett stycke af som det tyckes en half mils genomskärning af den kringliggande allmanningen, utan att någon närmare upp-gift bifogas, som upplyser med hvad rätt Konungen kunde därom förfoga»¹. Det betecknas — visserligen långt senare — år 1512 såsom »sedvana öfver alla bergslager» och såsom i enlighet med »riksens stadga», att alla skola ha skog till grufvans underhåll².

De äldre regala förfogandena till bergsbrukets främjande ha faktiskt gällt ej blott skogar, utan äfven strömmar. Ett kungligt bref af år 1413 ger bergsmännen vid Åtvidaberg »till alla delar sådan frihet, frälse, nåder och privilegier, både med strömmar, vägar och skogar och alla andra stycken, som bergsmännen hafva och njuta på Kopparberget i Dalarna»³. Kristiern den I:s stad-fästelse på kopparbergsmännens privilegier af år 1458 säger: »De skola nyttja alla allmänna skogar och strömmar som de nyttjat i vår förfaders konung Kristoffers tid»⁴.

Det faktum, att kronan tidigast begagnade sig af rätten att förfoga öfver allmanningars skog för åtgärder till främjande af grufbrytningen, kan enligt HAMMARSKJÖLDS mening »icke utgöra något bevis därför, att kronans rätt till malmfyndigheterna var ti-digare utbildad eller starkare än dess rätt till skogarna; ett sådant antagande skulle nämligen icke kunna förklara, att kronans dispo-sition sträckte sig icke blott till grufvan, utan äfven till vidsträckta skogsmarker däromkring»⁵.

De regala skogsansspråkens territoriella utsträckning bestämdes tydligtvis ej efter malmstreckens räckvidd, utan efter allmanningar-nas. Allmänningsrätten måste ha bildat underlaget för skogsregalet, det är utom all fråga. Men hvad ofvannämnda faktum bevisar, är att det praktiska motivet för det första framställandet af krafvet på skogs-regale varit bergsdriften. Krafvet på skogsregale har sin upprinnelse

¹ STYFFE a. a. 10.

² Därs. 12.

³ LANGEBEK *Norske Bergv.* 103 (1758).

⁴ *Dipl. dalekarl.* 1: 100.

⁵ HAMMARSKJÖLD a. a. 26.

i bergen, — den tesen stödjer sig på fakta och drabbas ej af invändningen om krafvet territoriella utsträckning. Den har berott af de villkor, under hvilka krafvet har kunnat göras gällande.

3. Regalen och bergsregale i utlandet, särskildt i Tyskland, till fram på 1300-talet.

»Regale» betyder etymologiskt och rättshistoriskt ingenting annat än en »kunglig rätt», d. v. s. en rätt som tillkommer konungen såsom rättssubjekt i hans egenskap af konung. Regalena existerade faktiskt långt innan de uppfattades och betecknades såsom sådana. Först på 900-talet uppträder denna benämning. Vid denna tid skilldes i de europeiska konungadömena i allmänhet ej mellan konungens offentliga och privata rättigheter. Folkets gårdar o. d. betraktades i första hand såsom kungens privaträttsliga inkomster, och kungens privaträttsliga handlingar i hög grad som offentligrättsliga. Rättssubjektet för alla de olika rättigheterna är emellertid detsamma: konungen. Ingen annan än konungen kan utöfva dem, utan att konungen förlänat denne andre rätten därtill. Först efter år 1200 kan man med skäl göra skillnad mellan s. k. högre och lägre regalen, en skillnad, som ej synes gjord i doktrinen förrän på 1600-talet¹. De förra innefatta de s. k. höghetsrättigheterna. De senare omfatta kronan tillhöriga förmögenhetsrättigheter eller regalena i egentlig mening och ha definierats som »nutzbare (vermögensrechtlich verwendbare) Regierungsrechte des Königs»². De inbegripa då de inkomst- eller vinstgivande rättigheter kronan tillerkänt sig framför de enskilde i deras privata verksamhet, ett slags öfveregendomsrätt öfver allt, som är föremål för äganderätt. Denna öfveregendomsrätt har yttrat sig i rätt till böter, ehvar än friden bröts, rätt till jordegendom, rätt till afgäld af densamma eller till andel af afkastning, som erhålles genom begagnande af jordytan eller jordens inre till förvärf, s. k. grundregale³.

¹ Se artikeln Regalien i HOLTZENDORFF *Rechtslexikon* (1871).

² HEUSLER *Institutionen des deutschen Privatrechts* enl. HAMMARSKJÖLD a. a. 3.

³ H. L. RYDIN i *Nord. familjebok* 12: 224 (1909).

Bergsregalet är i första hand ett af dessa lägre regalen och ett af grundregalena.

Bergverkstionden i den europeiska rätten kan föras tillbaka till romerska rättsförhållanden, liksom det europeiska bergsbruket öfverhufvud leder sitt ursprung från romerska bergverksföretag¹, därom kan efter de senaste årtiondenas forskningar ej råda tvifvel. Den grundläggande och i stort sedt afgörande bevisföringen för denna åsikt har framlagts af ARNDT², som dock uppenbarligen af den fiskaliska regala rätten till tionde dragit alltför vidtgående och generaliserande slutsatser till ett romerskt bergsregale, hvilket näppeligen kan bevisas för de romerska bergsverkskolonierna, med undantag för Vipasca³, och än mindre för romerska riket. Den romerska rätten tillerkänner jordägaren i denna hans egenkap rätt till mineraliernas utnyttjande på sin egendom såsom en pars fundi⁴. Någon regalrätt utöfver rätten till tionde är för den romerska rätten okänd.

Denna rätt till afgälder går igen i de medeltida bergverksförhållandena i England, Frankrike, Tyskland och Italien.

Att tyske kajsarens rätt till vissa afgälder af privata bergverksidkare, framför allt landsberrar-vasaller, städse varit erkänd i Tyskland, har ARNDT till fullo bevisat. Därmed har han äfven bevisat en ursprunglig lägre regalrätt öfver bergverken i Tyskland såsom en kronan tillhörig vinstgifvande rättighet, d. v. s. ett regale af vida mera begränsad innebörd, än man plär lägga i begreppet bergsregale.

En noggrann pröfning af de källor, ARNDT utförligt citerar, visar däremot, att de icke innehålla bevis för, att de enskilda bergverksidkare, som utgjorde afgälder till den kaiserliga kronan, erhållit rätten till malmstreckens utnyttjande sig förlänad af den regent, som uppbar afgälderna⁵.

Först i dokument från 1000-talet och 1100-talet anträffas uttryck, som innebära meddelanden af nyttjanderätten till malm-

¹ Litteratur därom angifven i Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 26.

² ARNDT a. a. 222 (1879).}

³ ZYCHA *Das Recht des ältesten deutschen Bergbaues bis ins 13. Jahrhundert* 42 (1899).

⁴ *Därs.* 36 ff.

⁵ Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 32.

⁶ ZYCHA a. a. 12 ff. (1899).

streck åt enskilda af den afgäldsuppbärande kajsaren. De första medgifvanden af detta slag beviljas i samband med afkall på afgäldernas upptagande, och dokumenten ha form af tillstånd för vissa bergverksidkare att tillgodogöra sig malmfyndigheter utan att afstå någon del af afkastningen i form af brukliga afgälder¹.

Dylika privilegier innehålla uppslaget till en förändrad tysk rättsuppfattning; enligt hvilken rätten att idka bergverksdrift ansågs bero på kajsarens tillstånd, och denna uppfattning lades sedan till grund för ett betraktelsesätt, enligt hvilket meddelaren af dylikt tillstånd ansågs som den egentlige och ursprunglige ägaren till fyndigheterna.

Denna rättsutveckling har gällt med hänsyn till den tyska bergsrättens område i dess vidsträcktaste omfattning.

Hohenstauferna gjorde sålunda på 1100-talet för hela Tyskland anspråk på ett bergsregale, hvars väsentliga innebörd mindre sågs i rätten till afgälder af de enskilda bergsbrukarna än i rätten att meddela »*licentia fodiendi*». En konsekvens af bergsregalets nya innebörd blef, att det gjordes beroende af kajsarlig nåd, hvilken del af bergverkens afkastning, som kom att tillfalla brukarna, och hvilken del däraf, som kajsaren ägde lägga beslag på. Och den ytterligare konsekvens låg då nära, som framträder i urkunder från 1100-talets senare hälft, att kajsaren betraktade grufvorna, i första hand ädelmetallgrufvorna, såsom kajsarlig egendom. Beträffande de oädla metallerna, särskildt järnet, synas regalanspråken ofta ej ha gjorts gällande i praktiken. Men en urkund af år 1191 uttalar den allmänna satsen: *Quæcumque per venas subterraneas ad usus hominum provenire possunt, juris sunt imperii*². Sachsen-spiegel fastslår äfven i artikel 35 af första boken: *Al schat under der Erde begraven deper den ein pluch ga, die hort to der koning- liken gewalt*.

Från 1200-talets början existerade sålunda i Tyskland ett bergsregale i detta ords fulla mening:

malmstrecken tillhörde ej jordägaren, hvilken lika litet som någon annan hade rätt att tillgodogöra sig dem, utan att denna rätt särskildt förlänades honom;

¹ *Därs.* 24 ff.

² *ZYCHA* a. a. 59.

den ende, som kunde förlåna dylik rätt var kajsaren eller den territorialherre, som för sitt territorialområde erhållit kajsarens medgifvande att utöfva denna rätt.

Bergsregalet öfvergick på 1200-talet efterhand från kajsaren till de tyska landsherrarna, en öfvergång, som slutligen fastslogs genom Gyllene bullan 1356. Landsherrarnas territoriala bergsregale utvecklade sig i allmänhet till fullkomligt statsförmynderskap öfver bergsbruket in toto ¹.

Rammelsberget ensamt företer på 1200- och 1300-talen en såregen utveckling med hänsyn till bergsregalets praktiska utöfning. Regalherrens rättigheter inskränkte sig vid detta bergverk från början af 1200-talet praktiskt taget till rätten att uppbära tionde, och för talrika andelshafvare i bergsverksassociationen existerade frihet äfven från denna afgäldsskyldighet ².

4. Grundelementen till den äldsta svenska bergsrätten.

a. Konungens rätt att lagstifta om bergverk.

Sverges landskapslagar sakna hvarje bestämmelse rörande grufdrift. Enär Skeningestadgan 1284 tillerkände konungen rätt att med sitt råd och sina gode män besluta och stadga i de ärenden, som »föret ej voro i lag gömde eller satte», måste denna rätt ha kommit att äga tillämpning på den i landet från och med denna tid uppblomstrande bergshandteringen.

Det är uppenbarligen denna rätt, som begagnats vid medlandet af de äldsta bergverksprivilegierna. Ordalagen ange uttryckligen privilegierna såsom utsprungna av en lagstiftande verksamhet. »Först stadga vi,» heter det i privilegierna 1340 ³, och privilegierna för Norberg 1354 börja med inledningsorden: »Vi Magnus . . vilja, att det skall vara allom veterligt, att vi af vår särdeles nåd hafva förunnat bergsmännen på Norberget denna lag

¹ ZYCHA a. a. 157.

² Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 34.

³ JOHANSSON *Noraskog* 2: 66 ff. (1881) och 3: 111 f. (1884). — Nämnda privilegier citeras äfven i det följande efter denna källa.

och stadga som härefter följer»¹. Privilegierna för Kopparberget 1347 sägas vara utställda »efter noggrannt betänkande af oss och de män af vårt råd, som då voro tillstädes»².

»Den omständigheten, att konung Magnus Erikssons ordningsstadgar eller privilegier för de förnämsta bergslagen äro utfärdade från de orter, som de närmast gälla, . . visar, . . att de varit gifne efter deras hörande,»³ men detta bergsmenigheternas hörande, som tydligtvis nödvändiggjorts af praktiska skäl, innebär väl näppeligen någon inskränkning i konungens (och rådets) befogenhet. Under alla omständigheter har konungens lagstiftande myndighet varit vida mera än formell.

Af den omständigheten, att privilegierna 1340 erhållits på begäran af bergsmännen, att de skulle få samma rätt, som förut gällde för⁴ en annan bergslag, drar HAMMARSKJÖLD två slutsatser: »dels att privilegiets grundsatser äro äldre än nämnda årtal, dels att grufvan upptagits utan stöd af något förordnande från det allmännas sida. Hvad det senare angår, är det alls ingen enstaka företeelse, att de kända specialförordnandena från medeltiden hänföra sig till grufvor, som redan äro under drift; detta utgör tvärtom en nästan undantagslös regel. Ett sådant förhållande är tydligen icke ägnadt att bestyrka antagandet af ett grufregal»⁴.

Det sannolika sättet för våra äldsta bergverks första upp- tagande har utförligt omtalats i en föregående uppsats⁵. Att konungen och konungens närmaste män samt representanterna för honom i bygderna, fogdarna, redan från bergsbrukets begynnelse medverkat och utöfvat inflytande eller sannolikt till och med en

¹ *Kongl. stadgar, förordningar etc. ang. justitien och hushållningen vid bergverken och bruken* 1: 6 ff. (1736); jfr JOHANSSON *Vederlaget f. tackjärnstionden* Bil. 39 ff. (1872).

² *D. S.* 5: 686 ff. — »Foren I storligen vilse om den rätt, som berget skulle byggas med» i inledningen till samma privilegier ger CARLBERG a. a. 509 ej alldeles utan skäl anledning till den slutsatsen, »att bergsmännen ej fingo bruka berget efter godtfinnande.» Bref af den 13 febr. 1360 fastställer ordningen för de olika hyttebrukarnas tillgång till malmen i grufvan i enlighet med deras önskan. Men något tvång för konungen att följa denna, har naturligtvis ej existerat.

³ STYFFE a. a. 46.

⁴ HAMMARSKJÖLD a. a. 22 f.

⁵ *Statsvetenskaplig tidskrift* 1910, s. 24 ff.

viss ledning, finnes det ingen anledning att betvifla, men starka anledningar att antaga¹. Vad menas då med, att grufvorna »upptagits utan stöd af något förordnande från det allmännas sida?» Skulle de äldsta bergverksföretagen ha tillkommit som rena privatföretag af enskilda, handlande på egen hand, utan att kronan hade med saken att skaffa? Det måste anses otänkbart. Det ligger emellertid i sakens natur, att bergverksförhållandena ej först ordnats så att säga på papperet och därefter utförts i verkligheten, utan ett bergverk har först sedan det upptagits och kommit i gång fått sin rättsliga ordning fastställd.

En föregående undersökning² har gifvit vid handen bl. a.: med hänsyn till Kopparberget, att Kopparberget upptagits såsom vårt sannolikt äldsta bergverk i början af Magnus Ladulås' regering; att sannolikt redan Magnus Ladulås för Kopparberget utfärdat de privilegier, till hvilka privilegierna 1347 referera; att konung Birger 1310 ägt ärfd andel i Kopparberget, troligen arf från Magnus Ladulås; att Magnus Ladulås' f. d. kansler förvärfvat en andel i berget genom sina omsorger, troligen såsom kansler och vid bergverkets upptagande³; att lagmannen i Västmanland 1327 var andelsägare;

med hänsyn till Norberg, att marsken Torgils Knutsson, som under 1200-talets sista årtionde och under de första åren af 1300-talet var den faktiske utöfvaren af den kungliga myndigheten i landet och förestod riksstyrelsen, var betydande delägare i grufvorna vid Norberg och 1303 afstod sina grufdelar till konungen⁴;

¹ Se Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 25 not 1. — Härads höfdingen i östra delen af Nerike, Boghel van Hoo, testamenterade 1378 en hytta vid järnberget i Nora socken till Juleta kloster (Riksarkivets pergamentsbref 1: 427). — »Äfven i sistnämnda bergslag finnes ett »Fogdehyttan», hvilken hytta . . . torde ha erhållit sitt namn däraf, att någon kronans fogde varit densamma förste anläggare.» JOHANSSON *Noraskog* 2: 70 (1881).

² Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 41 ff.

³ Kansleren var ledare af utrikespolitiken. E. HILDEBRAND *Sv. statsförfattningens historiska utveckling* 126 f. (1896) och CHRISTENSEN *Dansk statsförvaltning i det 15. århundrede* 97 (1903). Det är därför helt visst ingen tillfällighet, att en konungens kansler kommit med i det tysk-svenska bergverksföretaget.

⁴ Om marskens maktställning och bytestransaktionen 1303 se vidare WESTMAN a. a. 138 ff. och 224.

med hänsyn till »Vestra berget»¹, att Strängnäs-biskoparna under 1300-talet innehade hyttor där »med kunglig nåd»; att lagman Birger Pärsson varit intressent uti dem i början af 1300-talet.

»Konungen», den med särskildt afseende på Karl Knutsson författade medeltidsdikten², innehåller bl. a. två versar, som säga, att konungen bör ha

»j huarie gruffua noget par,
som gamal seed aff aller var.»

Lika visst som konungen och hans närmaste män samt representanterna för honom i bygderna voro medintressenter vid företagens begynnelse, har den makt, som konungen (med rådet) utöfvade vid privilegiernas utfärdande gjort sig gällande från bergsbrukets början.

De rättigheter, som konungen tillerkännes i privilegierna, skulle eljest endast kunna betraktas som frukten af en makt-åtgärd, genom hvilken konungen lagt förut relativt oberoende bergverk under sin myndighet, eller som en följd af att relativt oberoende bergverksassociationer gifvit sig under konungens myndighet. Intetdera har sannolikheten för sig.

De äldsta bergverken i Sverige ha vuxit upp under hägnets af konungens främjande makt, och de rättigheter, privilegierna tillerkänna kronan, äro påtagligen medfödda, ej förvärfvade drag i den äldsta svenska bergsrätten.

En motsatt uppfattning stode i öfverensstämmelse med den

¹ De äldre privilegier, som inledningsorden till privilegierna 1340 syfta på, torde ha stått ifrågakommande grufvors första upptagande lika nära, som de ursprungliga Kopparbergsprivilegierna öppnandet af Kopparberget; jfr ofvan s. 153. »Af den bestämmelsen, att, om bergsmännen ej förmådde bearbeta grufvan, jorden skulle återfalla till rätte äganden, hvilket varit orimligt om kronan gällt som grufägare,» drar Hammarskjöld den slutsatsen, »att grufvan å Vestra berget befann sig och fortfarande skulle befinna sig i enskild ägo.» Det är emellertid känt, att konung Magnus 1346 »för sin lifstid» upplät hyttor i Rönne, Amme och Skyllberg till Riseberga kloster och 1388 utfärdade konung Albrekt frälsebref för Riseberga kloster å en hytta som begynnt byggas. HAMMARSKJÖLD a. a. 23 och JOHANSSON *Noraskog* 2: 69 f. (1882); jfr STYFFE a. a. 10 (not 8).

² *Medeltids dikter o. rim* 419.

rättshistoriska åskådning rörande det tyska bergsregalets uppkomst, som var den härskande i Tyskland, tills den rubbades genom ARNDTS undersökningar. ACHENBACH m. fl.¹ betraktade det tyska bergsregalet såsom uppkommet genom »Anmassungen der Kaiser». Detta ohistoriska betraktelsesätt har genom de sista årtiondenas forskningar rörande äldre tysk bergsrätt beröfvats hvarje stöd.

HAMMARSKJÖLDS framställning röjer påverkan af ACHENBACH². Äfven om analogien med tysk rättshistorisk utveckling ej fallit bort som stöd för antagandet, att de svenska bergverken i begynnelsen stått relativt oberoende af offentligt inflytande och först senare genom privilegiernas utfärdande inordnats under konungens myndighet, skulle likvisst ett dylikt antagande för den svenska bergsrättens del vara synnerligen osannolikt.

b. Allmänningsarna och kronans delaktighet i allmänningsarna.

Sverges äldsta bergverk torde i hufvudsak och i allmänhet ha upptagits på obygd mark eller s. k. allmänning. Den svenska medeltidsrätten kände, som bekant, tre slag af allmänningar: byns, häradets och landskapets. Kronoallmänningar voro för landskapslagarna obekanta. Men redan på 1200-talet och tidigare har konungen — förutom sina personliga arfvegods — förfogat öfver vidsträckta områden, till hvilka rätten åtföljde de gamla kronogodsens, Uppsala öd. Redan på 1100-talet och 1200-talet gjorde kronan dessutom gällande en rätt till tredjedelen i härads- och landskapsallmänningsarna i Götaland, i första hand såsom en rätt till tredjedelen af all afgäld från allmänning, men i andra hand ofta utnyttjad genom utskiljande i jord af tredjedelen af allmänningar. I förstnämnda mening utvidgades kronans delaktighet i allmänning genom Magnus Erikssons landslag till hela riket³. Öfver allmänningsjord synes konungen redan på 1200-talet ha haft friare förfoganderätt än öfver den egentliga

¹ ZYCHA a. a. 8.

² Se ofvan sid. 146 not 1.

³ ASTRÖM a. a. samt BEAUCHET *Histoire de la propriété foncière en Suède* 100 (1904).

kronojorden. Donationer af allmänningssjörd förekomma ofta i urkunderna. Och särskildt synes det ha tillhört Magnus Ladulås' ekonomiska system att begagna kronans allmänningar som en ekonomisk reservfond¹. Under 1200- och 1300-talen synes kronans rätt till allmänningarna, landskapens och häradenas, ha ständigt vuxit, hvilket bl. a. förklaras af riksenhetens växande betydelse i jämförelse med landskapssjälfständigheten. Mot 1200-talets slut var konungen redan den utan all jämförelse mest betydande disponenten öfver allmänningar i landet².

Utvecklingen gick på 1200-talet och 1300-talet i den riktning, att kronans allmänningsrätt utvidgades och stärktes, men i de fall då bergsbruk kom i fråga, synes Sverges dåtida konungar ha gått utvecklingen i förväg. Exempel därpå har ofvan anförts³. »Den brukningsrätt till den omgifvande skogen, som bergsmännen erhöillo, var ett betydande ingrepp i jordägarnas rätt, hvilket likväl motvägdes därigenom att . . . så många af dem skyndade att deltaga uti den i början stora afkastning, som grufarbetet lämnade»⁴.

För rätt att göra odling å härads- och landsallmänning fordrades allmänningsmenighetens tillstånd. På 1300-talet (senast) blef det brukligt att allmänningsåborna utgåfvo afrad till ägaren, d. v. s. häradet eller landskapet. De på allmänningar upptagna lägenheterna betraktades såsom lösegendom. Genom tredska att erlægga allmänningsafraden eller genom att låta uppodlingen falla i ödesmål förverkade åbon sin rätt⁵.

I den mån konungen ägde delaktighet i eller rätt till allmänning eller tog sig rätt att förfoga öfver allmänning tillhörig härad eller landskap, måste kronan ha utöfvat upplåtningsrätten samt blifvit afradstagare och öfvertagare af förverkad anläggning å allmänning.

Privilegierna för Norberg 1354 bestämna, att bergsverksidkare förverkat sin bergsmanslott till kronan i följande fall:

¹ WESTMAN *Sv. rådets historia till år 1306* 89 (1904).

² Norrland kan här lämnas ur räkningen.

³ Sid. 146 f. ofvan.

⁴ STYFFE a. a. 12.

⁵ HAMMARSKJÖLD a. a. 10.

om bergsman ej fullgör sina skyldigheter med vattenösning och utrensning¹, d. v. s. ej vederbörligt uppehåller driften;

om bergsman äger mindre än åttendedel i grufva och ej en månad efter anmaning öfverlåter sådan del till annan lottägare².

Allmäningsrätten kom att bli grundläggande för bergsrätten i så måtto, att bergverksidkarnas anläggningar, hyttor och grufandelar, betraktades som lösegendom. Denna lösegendom var enskild egendom och kunde såsom sådan säljas och köpas.

c. Enskild jordägares rätt gentemot bergverk.

Privilegierna 1340 innehålla de båda bestämmelserna: »Hvem hälst af bergsmännen, som någon byggning uppbygger i annan mans skog, gifve äganden två hundraden järn i årlig afgäld» och: »Desslikes då bergsmän gitta ej längre berget idka för medellöshets skull, då bör rätte äganden hafva jorden igen.»

Privilegierna 1347 bestämma, att enhvar, som röjer och bygger vid berget i afsikt att dagligen deltaga i bergsbruket, äfven om han är lös man, skall vara fri för afgäld till jordägaren för dylik intaga, hvilken han erhåller äganderätt och hans barn arfsrätt till.

Privilegierna 1354 bestämma, att den som upptager nya odlingar, eller förut upptagit sådana, i bondeskogar som vid berget ligga, skall betala ägaren »halft afrad, och ej fullt afrad som hittills hafver varit», och skall hvar man njuta sina odlingar, så länge han gör rätt för sig, äfven om han upphör att deltaga i bergsbruket. Förutsättningen för att få upphöra att arbeta vid berget, synes dock ha varit, att nyodlingen omfattade så mycken jord, att odlaren kunde göra skäl för sig som bonde. Konung Albrekts stadfästelse af år 1368 på Norbergs bergslags privilegier

¹ »Hafve förgjort den ägolott han i grufvan äger, utan han njute särdeles vår nåd.» — Rättighet till att öfvertaga grufparter, som endast en kort tid legat i lägervall, tillkom ej regalherren vid Rammelsberget, men väl i Sachsen, Böhmen och Mähren. Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 34.

² »Då skall samma lott konungen evärdligen tillhöra.»

gör bergsmännens landbor frie och frälse i alla stycken såsom landborna å Kopparberget äro¹.

STYFFE² finner i de här anförda privilegiebestämmelserna från 1347 och 1354 »den enskilde jordägarens rätt till principen erkänd.» Emellertid vittna de, särskildt om bestämmelserna 1340 äfven medräknas, ej endast om, att den enskilda jordäganderätten var till principen erkänd, utan äfven om att det i praktiken togs hänsyn till den. Hvarken bergsmännen eller konungen i sina förfoganden till bergsmännens förmån, slutligen i privilegierna, ha kunnat invändningslöst förgripa sig mot svenska jordägandes erkända rättigheter. En konflikt med dylika har ej kunnat uppstå, åtminstone ej af direktare slag, för så vidt endast härads- och landskapsallmänningar tagits i anspråk för bergverken, eller också har en dylik konflikt i så fall kunnat ordnas af konungen på grundvalen af kronans delaktighet i en eller annan form uti dylika allmänningar³. Delägare i byallmänning eller enskild jordägare, herreman eller bonde, har däremot för intrång på jordäganderätten kunnat göra anspråk på ersättning i form af afgälder af bergverkets idkare. Privilegierna ge exempel på erkända sådana anspråk. I privilegierna 1340 heter det äfven i slutet: »Så mycket skola bergsmännen gifva i afgäld för herres skog och bondes, som dem bör gifva af allmänningsskogar.» Antaget, att bestämmelsen refererar sig till den föregående bestämmelsen »två hundraden järn», uppgick afgälden blott till $\frac{2}{15}$ af kronans tionde. Afgälderna ha ej satts högre än de för upplåtelse å allmänning eller för nyttjanderätt till enskild jordägares mark brukliga afgälder, och i afgälderna ha tydligen ej inräknats nyttjanderätten till mineralierna.

Det i härvarande sammanhang intressanta är emellertid, att enskild jordägares rätt ej utgjort hinder för annan persons upptagande af grufdrift eller hyttebruk på hans mark. Dylikt intrång har jordäganden ej kunnat hindra, förutsatt att tillbörlig ersättning

¹ *Kongl. stadgar etc.* 12.

² STYFFE a. a. 11.

³ Konung Magnus Ladulås säger i bref af den 26 nov. 1289, hvarigenom han skänker en viss del af en skog till Varnhems kloster, att han själf gifvit bönderna, som däri ägt allmänningsrätt, nöjaktigt vederlag på annat ställe. STYFFE a. a. 7 (nederst i noten).

därför gafs. Men ett dylikt sakförhållande utgör ett afgörande bevis för att malmerna ej kunna ha betraktats som adpertinentier till jordegendomen.

Nedsättningen i afraden till jordägande 1354 och afradsrättens underkännande 1347 och 1368 utgöra sannolikt bevis för en rättsutveckling till bergsmännens förmån.

Det kan eljest ej dragas i allvarligt tvifvelsmål, att det förhållande mellan jordäganderätt och nyttjanderätt till malmstreck, som kommit till uttryck i privilegierna, iakttagits från bergsbrukets begynnelse i vårt land. De svenska jordägare, för hvilka bergsbruket dittills varit okänt, ha ej kunnat häfda äganderätt till de nyupptäckta malmstrecken, och den om bergsbruk okunnige jordägaren har tydligtvis ej kunnat beräkna mineraliernas värde i den ersättning för intrång, som han eventuellt kunde fordra. De tyska bergsmän, som med sina tekniska insikter kommo för att ge malmstrecken ett värde, som de dittills saknat, kunna ej håller ha varit främmande för den i Sachsenspiegel uttalade grundsatsen, att jordägares rätt ej sträckte sig djupare än plögen gick.

En utväg att bli i högre grad delaktig af malmstreckens rikedomar har jordägaren i de flesta fall haft uti möjligheten att bli medintressent i bergverket genom att deltaga i arbetet för grufvans upptagande och drift¹. Sedan bergsbruket blifvit en i landet känd industri, är det ej otänkbart, att enskilda jordägare, större eller flera i gemenskap, sökt på egen hand utnyttja mineralförekomster af malm på egen mark². Förekomsten af dylika fall måste dock af rent praktiska skäl ha varit utan större betydelse. Bergsdriftens teknik, produkternas afsättning och kronans fiskaliska intressen ha i regel nödvändiggjort anslutning till hvad som senare kallades bergslag och inordning under den bergsrätt, som uppstod i samband med de äldsta större bergverksföretagen.

Privilegiebestämmelserna för dessa utsträcktes efterhand till ständigt flera bergverksområden³.

¹ Se s. 156 (not 4).

² Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 25, not 2 slutet.

³ SOMMARIN *Arbetareförhållanden* 10—11 (1908).

d. Bergverken och fiskus.

De fiskaliska förmåner, som genom bergverksprivilegierna tillförsäkrades konungen och kronan, voro: afrad eller tionde, fastställd till visst årligt belopp (pr hytta); gengärd och extra gårdar eller särskilda bevillningar; afgifter, som upptogs af vissa arbetaregrupper vid berget, utöfvare af utskänkning, handelsidkare; bötesintäkter.

Användningen af ordet afrad såsom synonym för tionde i privilegierna 1347 har fått sin förklaring i hvad här förut nämnts om allmänningsrätten. STYFFE har funnit angeläget att betona, att man af detta uttrycks användning ej kan »draga någon säker slutsats i afseende på äganderätten till kronan»¹. Om man af detta uttryck droge den slutsatsen, att konungen ägde, med en enskild jordägares vanliga privata äganderätts innebörd, Kopparberget, och att bergsmännen erlade afgiften såsom arrendatorer, vore därmed tydligtvis ej bevis presteradt för ett bergsregale. Tvärtom. Om konungen grundade sin rätt till afraden på jordäganderätt i den mening STYFFE fattar ordet, skulle en dylik afgäld af arrendenatur vara att betrakta som ett det mest afgörande bevis mot tillvaron af ett verkligt bergsregale, sådant detta i det föregående definierats (såsom förfoganderätt).

Men det finnes ej tillräckliga skäl att betrakta afraden från Kopparberget som något annat än tionden från järnbergen². Denna afgift hade sin direkta motsvarighet vid Rammelsberget. Och denna afgäld är uppenbarligen densamma, som i det föregående förts tillbaka till den romerska rätten, och som utgjorde utgångspunkten för det tyska bergsregalet³.

¹ STYFFE a. a. 49.

² Att tionden betraktades som en skatteplikt förklarar, att andliga och adliga innehafvare af hyttor kunde göra anspråk på skattefrihet.

Reduktionen 1396 afsåg att åter tillförsäkra kronan tiondeafgifter af bergsmansandelar, för hvilka afraden efter hand öfverlåtits på stormän. Jfr s. 163, not 4.

Oriktigt är tydligen påståendet, att »denna reduktion bevisar, att Kopparberget förut tillhört kronan, ty annars har det ej kunnat till henne indragas.» CARLBERG a. a. 511.

³ Om afradens höga belopp se s. 165, not 3.

5. Bergsregalets ursprung: konungens rätt att meddela licentia fodiendi.

Kärnpunkten i spørsmålet om det svenska bergsregalets ursprung är frågan: Har Sveriges konung meddelat eller uppfattats såsom meddelare af licentia fodiendi vid upptagandet af ländets äldsta bergverk?

För frågans rätta besvarande måste förutsättas den enda riktiga synen på de äldsta svenska bergverkens första upptagande, enligt hvilken bergsbruket betraktas som en i landet mot 1200-talets slut hufvudsakligen af tyskar införd ny storindustri. Konungen och hans närmaste män, till stor del hans ämbetsmän och länstagare, världsliga och andliga stormän, å ena sidan och tyska förlagsmän och bergsmän å den andra ha varit hufvudintressenterna vid de äldsta bergverkens upptagande och hufvudkontrahenterna vid skapandet af den äldsta svenska bergsrätten.

Territorium, hufvudsakligen allmänning, behärskades från svenskt håll, företrädesvis och till stor del direkt af konungen, som tillika ägde att (med rådet) lagstifta i bergssaker.

De tekniska förutsättningarna och kapitalet till hufvudsaklig del utgjorde tyskarnas insats vid bergverksföretagen. I privilegieform hade tyskar från 1200-talets midt af svenska konungar tillförsäkrat sig betingelserna för att kunna med trygghet nedsätta sig i Sverige för idkande af ekonomisk verksamhet¹. Den säkerhet, som de vid upptagande af bergsbruk i Sverige måste ha gjort anspråk på, berodde främst af ostörd dispositionsrätt till mark och malmstreck. Konungen, som var den störste disponenten af erforderliga territorier, var den ende, som med auktoritet kunde garantera den nödiga tryggheten, och han gjorde det, sedan bergverken kommit i gång, i form af nya privilegier. Tillkomna först efter bergverkens fullbordande, måste de i hufvudsak likvisst ha utgjort betingelser för bergverkens upptagande. Bakom alla de förhållanden, som förutsättningsvis måste ha ordnats vid bergverkens startande, måste ha legat som själfva grundförutsättningen

¹ Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 38.

licentia fodiendi. Enligt tysk åskådning i slutet af 1200- och början af 1300-talet var landsherren den, som ägde rätt att meddela licentia fodiendi.

Tionden, den äfven vid Rammelsberget brukliga regalrätten, var den förmån, som i hufvudsak bjöds konungen, vid sidan af fördelarna af ett eventuellt medintressentskap i större eller mindre utsträckning. Ostörd besittningsrätt till egna anläggningar för driften, i form af enskild äganderätt med arfsrätt, och rätt till bergsbrukets vinst efter fullgörande af stadgad tiondeafgåld och under iakttagande af vederbörliga driftsföreskrifter påräknades af de hufvudsakligen tyska företagen. Enskilda svenska intressenter kunde påräkna lika förmåner, i fall af frälse äfven frihet från tionde¹.

Ordnandet af driften och driftsvillkoren har af naturliga skäl trädt i förgrunden vid de äldsta bergverkens start och framträder också som hufvudsak i bergverksprivilegierna. Den viktiga frågan om licentia fodiendi har under de här ofvan angifna konstellationerna löst sig enkelt nog, och det kan näppeligen förväntas, att uttryckliga uppgifter om densammes lösning skulle återfinnas i privilegierna.

Det första uttryckliga beviset för, att en kunglig licentia fodiendi i princip häfdades, torde föreligga i drottning Margaretas 1397 gifna instruktion för Erik af Pommern vid hans öfvertagande af regentskapet i Norge. Det heter uti denna: »Desslikes om någre komma till honom med någon malm, och bedja honom om, att de måge bryta den (bethe honom om, at de mughe bygget), att han ej ger dem lof att bryta den, och icke gifver några bref på, att de skola bryta, förty om det skedde, droge de allt från kronan och under sig själf.» Uttalandet innehåller ett råd till försiktighet i utöfningen af den kungliga rätten att meddela licentia fodiendi, motiveradt af ogynnsamma erfarenheter om följderna för fiskus vid en alltför stor släpphändthet med beviljandet af bergverksprivilegier. LANGEBEK, som funnit och aftryckt fragmentet af denna urkund², anser det, framför allt af det skälet att Norges

¹ Om öfverensstämmande förhållanden vid Rammelsberget jfr Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 33.

² LANGEBEK a. a. 265.

äldsta bergverk äro yngre än denna tid, ställdt utom allt tvifvel, att drottning Margareta haft sina erfarenheter om bergverken från Sverge¹. Genom rikets råds förening i Nyköping 1396 hade Margareta fått sig tillagdt såsom lifgeding »med all konungslig rätt»² Kopparberget (utom två par bälgar)³ och järnbergen i Dalarna. Redan vid sitt tillträde till regeringen i Sverge hade hon genom öfverenskommelse med Bo Jonsson Grips testamentsexekutorer erhållit halfva Kopparberget. Det sätt, på hvilket Bo slagit under sig bergen i Sverge, hade drottningen tillräcklig erfarenhet om, och det är tydligtvis liknande erfarenheter, som hon önskade se Norges konungar förskonade från, därest malmer skulle begynna bearbetas i detta rike. Är det otvifvelaktigt, att bestämmelsen i instruktionen 1397 är grundad på svenska erfarenheter, så är det tillika uppenbart, att Margareta betraktat svenska kronans ställning till bergverken i landet vid hennes tillträde till regeringen i Sverge såsom ofördelaktig icke på grund af att kronan saknade rättigheter, utan på grund af att kronans rätt ej blifvit vederbörligen tillgodosedd och upprätthållen, särskildt med hänsyn till meddelanden af licentia fodiendi. Instruktionen 1397 afser mineralier och bergverk af alla slag, både ädla och oädla metaller.

Konungens principiella rätt att meddela licentia fodiendi och hans möjlighet att därvid ordna afgäldsplikten för bergverksidkarna på möjligast inkomstbringande sätt för kronan har under medeltiden, tack vare den tidens organisation af statsförvaltningen, tydligtvis kunnat usurperas af mäktiga världsliga eller andliga stormän såsom innehafvare af län. Främst torde hertigarna inom sina hertigdömen ha utöfvat kungliga rättigheter och uppburit regala afgälder⁴. Länsherrar, som innehade sina län med all

¹ Som konung af Sverge synes Erik också ha tillämpat den rekommenderade försiktigheten, då han 1720 uppsköt stadfästandet af privilegierna för Norbergs m. fl. bergverk (*Dipl. dalekarl.* n:r 74) och 1428 afslag en begäran om privilegier för bergsmännen i Hellestad i Östergötland (HILDEBRAND *Sv:s medeltid* 1: 724).

² Innebörden häraf är osäker; jfr CHRISTENSEN a. a. 13.

³ SOMMARIN *Arbetareförhållanden* 7, not 4 (1908). — »Meningen var blott att förbehålla kronan hennes vanliga inkomst af grufvan, hvilken skulle hafva minskats eller gått förlorad, om frälsemän fått komma i besittning däraf, såsom skett under Albrechts tid.» STYFFE a. a. 49 f.

⁴ WESTMAN a. a. 155.

kunglig ränta och rättighet¹ eller hade ett eller flera län i pant, torde äfven ha kunnat ge exempel på, att licentia fodiendi meddelats af annan än konungen och intäkterna af bergsbruk undanhållits fiskus. Bo Jonsson blef ett ryktbart exempel på en läns-herre som med så godt som kunglig myndighet förenade en mängd län på en hand². För så vidt en läns-herre meddelade licentia fodiendi, måste han anses ha förlänats rätten därtill jämte länet af konungen. Äfven läns-herres eventuella rätt till bergverkstionde måste ha varit härledd från konungen genom förläning eller pant.

Bevisligen tillkom rätten att meddela licentia fodiendi vederbörande landsherre i Tyskland vid den tid, då bergsbruket därifrån öfverfördes till Sverge. Bevisligen har drottning Margareta uttryckligen uttalat sig om den kungliga rätten att meddela licentia fodiendi, och det synes otvifvelaktigt, att hon ansett rätten ha tillkommit svenska regenter före hennes tid, men ha begagnats oklokt eller illuderats i vissa fall.

I betraktande häraf och de konstellationer, under hvilka Sverges äldsta bergverk upptogos mindre än ett århundrade före Margaretas tid, synes det antagandet med nödvändighet framtingas, att rätten att meddela licentia fodiendi principiellt tillkommit Sverges konungar allt ifrån svenska bergsbrukets begynnelse³. Den rätten innebar bergsregalet in nuce.

Blott under ett dylikt antagande bli flera bestämmelser i de äldsta svenska bergverksprivilegierna begripliga. Privilegierna 1354 stadga: »Desslikes hvem som malm finner och bereder sig att blåsa fogden och de tolf (rådmännen) ovetande, böte tre mark»⁴.

¹ CHRISTENSEN a. a. 213.

² E. HILDEBRAND a. a. 131.

³ Det är tydligt, att en kunglig rätt att meddela licentia fodiendi ej utgjorde hinder för att enskilde genom medverkan vid en grufvas upp-tagande sökte komma med i företaget, och ej håller kan en dylik rätt ha medfört befogenhet för kronan att utan de redan privilegierade bergsbrukarnas hörande intaga andra i ett i gång varande bergverk. Båda dessa förhållanden kunna ej utgöra bevis mot tillvaron af en regal rätt att meddela licentia fodiendi. Jfr HILDEBRAND *Sv:s medeltid* 1: 725.

⁴ *Kongl. stadgar etc.* 9. — Vid Rammelsberget, där regalherrens rättigheter voro som starkast kringskurna inom hela det tyska bergverksområdet, erfordrades dock tillåtelse af regalherrens fogde för anläggning af hytta och äfven förändringar å sådana anläggningar, genom hvilka hyttebrukare tillgodogjorde sig vattenkraft. Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 29.

Bergsmännens gynnade ställning på jordägares och allmänningsrättshafvares bekostnad — ingendera kategorien har, som ofvan visats, kunnat förhindra grufvas upptagande på dem tillhörigt eller underlydande område¹ — och de frikostiga kungliga förordnandena om allmänna skogar och strömmar till bergsbrukets förmån, såväl som den i fastställda värden utgående s. k. afradens eller tiondens höga belopp², allt blir vida förklarligare under förutsättningen, att konungen förfogade öfver rätten att meddela licentia fodiendi. Den i detalj gående kungliga lagstiftningen för bergverken och konungens ingripande inflytande vid dem genom kungliga ämbets- och tjänstemän synes ej kunna förklaras utan en konungens licentia fodiendi³.

Gustaf I hyllade och resonnerade utifrån den uppfattningen, att grufvbrytningsrätt i Sverige grundade sig på ett medgifvande af kronan. Hans bekanta bref till bergsmännen i Noraskog af den 27 mars 1551⁴ bestämde, »att alla obehindrade kronans järn-

¹ »Sådant måste förhållandet vara då man betänker att Kronan icke kunde tillåta att de upptäckta fyndigheterna blefvo liggande obegagnade.» CARLBERG a. a. 557.

² CARLBERG a. a. 508 har beräknat, att den i privilegierna 1340 bestämda af 750 resp. 1,500 i järn (se ofvan) motsvarade ifrån en tredjedel till öfver hälften af nettobehållningen.

³ Ordningen för tillträde till malmen i grufvan vid Kopparberget bestämdes i brefvet 1360. Det tillverkade järnets kvalitet, vikt och pris reglerades i privilegierna 1340: »och vilja vi, att denne vikt skall vara gällande för alla bergslager.» Beviljandet af asylrätt för arbetare och arrendefrihet för landbor återfinnes i de äldsta bergverksordningarna. — HAMMARSKJÖLD a. a. 22 anser, att konungens rätt att förordna i mål, som ej voro i lag satte, utgör tillräcklig förklaring till de omständliga och detaljerade föreskrifternas utfärdande af konungen. »Innehållet i de kungliga förordnandena är för öfrigt så mångfaldigt, att regalets tillvaro ensam ej skulle kunnat berättiga till ett sådant lagstiftande.» Naturligtvis är det dock lättare att förstå, hur konungen kunnat vara berättigad därtill, om man antar ett regale, än om man vill förneka ett sådant. Privilegierna innehålla i stort sedt en af konungen åt en bergverksassociation beviljad koncession på bergverksdriften inom visst område, och meddelandet af dem är att uppfatta som ett bevis till de andra för tillvaron af ett bergsregale. Bergverksprivilegierna synes äldst ha inneburit, att en samhällighet förlänades rätt att utnyttja mineralierna på en ort, liksom en stad erhöi marknadsprivilegier eller myntningsrätt, eller ett vattendrag förlänades med fiskerätt och kvarnrätt, en skog med jakträtten. ARNDT a. a. 36.

⁴ G. I:s reg. 22: 124 (1551).

berg bruka skola, som oss och kronan därutaf så mycken skatt och rättighet gifva vele, som de med vår bergsfogde utöfverenskomma kunna.» Han ansåg sig därmed endast inskräpa en uråldrig svensk rättsgrundsats. Och utan tvivel var denna hans åsikt väl grundad.

Bergsregalets innebörd och konsekvenser kommo emellertid under Gustaf I att uppfattas vida striktare än under medeltiden. Till väsentlig grad skedde detta i anslutning till samtida tyska bergverksförhållanden i Sachsen och Böhmen, och det är påtagligt, att Sala silfverbergs öfvertagande af rollen som rikets främsta ädelmetallgrufva medfört den konsekvensen, att ordningen vid detta bergverk framdeles blifvit af betydelse för de förändrade bergsrättsliga åskådningarna. Därom torde i annat sammanhang blifva tal.

Utan nya inflytelser från utlandet borde utvecklingen i betraktelsesättet af kronans ställning till bergverken i Sverge ha ledt till detta resultat. Betraktades konungen som den ursprunglige meddelaren af licentia fodiendi, måste ett dylikt betraktelsesätt konsekvent leda öfver i den uppfattningen, att kronan var den egentlige och ursprunglige ägaren till fyndigheterna. Den analoga utvecklingen i Tyskland visar detta (s. 150).

En sammanblandning af kungens öfverhöghet öfver riket med föreställningar hämtade från jordäganderätten kan för öfrigt i Sverge spåras tillbaka ända till början af 1300-talet¹.

HAMMARSKJÖLD² har på ett i stort sedt oangripligt sätt, delvis efter STYFFE³, i allmänna drag utvecklat, huru kronans dispositionsrätt öfver de norra obygderna samt dess delaktighet i härads- och landsallmanningarna efterhand leddes öfver i anspråk på en kronans äganderätt till alla allmanningar och oupptagna marker: allmanningarnas begagnande, genom odlingar eller på annat sätt, blef beroende af kronans samtycke, och kronan tog afgälden för nyttjanderätten helt för sig⁴. Ett motiv till utvidgandet af allmänningsrätten och utbildandet af grundregalerna har dock helt

¹ WESTMAN a. a. 123.

² HAMMARSKJÖLD a. a. 13 f.

³ STYFFE a. a. 17.

⁴ HAMMARSKJÖLD a. a. 14.

visst i vida högre grad, än H:s framställning ger vid handen, varit intresset af bergsbrukets utveckling. Bergsbruket gaf allmännin-garna ett nytt värde och hufvudsakligen genom bergsbruket kunde allmänningarnas rikedomar i en stor del af landet tillgodogöras. Konungen och bergsmännen hade gemensamt intresse af att kro-nans rätt stärktes på bekostnad af enskildas jordäganderätt och allmänningsrätt. Men liksom den förfoganderätt öfver malm-strecken i landet, som kronan vid de äldsta bergverksupplåtelse-erna gjort bruk af, uppenbarligen grundats på ett dominium directum, som ej motsvarade jordäganderätt i nutida betydelse och därför ej uteslöt enskild äganderätt inom det område, för hvilket detta dominium gjordes gällande, får ej håller den kronans äganderätt till Sverges alla malmberg, som Gustaf I¹ och följande konungar gjorde anspråk på, förtolkas efter nutida begrepp om enskild äganderätt².

6. Brytningsfriheten.

Ett viktigt bevis för Sverges konungs ursprungliga rätt att meddela licentia fodiendi synes kunna hämtas ur Förordningen om malmberg af år 1485³. Förordningen gäller »malmberg, hvad malm det hålst vara kunde, och där sådana berg finnas kunna, hvem de skulle tillhöra, hvad fördel kronan skulle hafva, och hvad rätte äganden,» d. v. s. ägaren till den jord, å hvilken fynd gjordes. Det heter i förordningen: »På det att sådana berg, som härtill hafva fördolde eller förborgade varit, måtte härefter yppas kronan och meniga Sverges rike och dess inbyggare till gagn och bistånd, blefvo vi alle endräkteligen så eniga och samtyckte alla med en röst, att om sådana berg funnos på skatte ägor, då skulle kronan hafva sin tionde och rättighet som af andra berg hittills varit vanligt, dock så att ingen för sådana bergs skull må hafva makt att göra rätte ägande, grannar eller någrannar, något för-

¹ *G. Is reg.* 22: 124 (1551).

² STYFFE a. a. 54 måste, efter omnämmandet af konungens anspråk på äganderätten till alla malmberg, med sin uppfattning af denna ägande-rätts innebörd, göra tillägget: »I verkligheten gjorde han . . icke strängt bruk af denna grundsats.»

³ *Kongl. stadgar etc.* 21 f.

fång på deras skog eller andra ägodelar, som dem enskildt tillhöra, utan deras minne¹. Är det ock frälse, då må ägaren själf och hans arfvingar efter honom behålla, bruka och andre bruka låta, sig till gagn och utan någon afgift till kronan. Och öfvervogo vi, att det ej kunde komma kronan till skada utan hållre till gagn och bistånd, om kronan och rikets innebyggare kunde af sådana malmberg förbättrade varda» (etc.). Sista satsen visar oförtydligt, att det gällt kringskärande af kronans rätt. Visserligen utgjorde den beviljade frälsefriheten något dylikt. Den var dock förut erkänd och tillämpad². Men förordningens hela syfte gäller förhindrandet af att malmfynd förhelligades af fruktan för det intrång jordägaren-finnaren kunde komma att lida vid grufvas upptagande, och förordningens medel till syftets vinnande är tillförsäkran åt jordägaren-finnaren af företrädesrätt till fyndets bearbetande på vanliga villkor. Detta kan endast under den förutsättningen ha inneburit en eftergift i kronans prerogativ, att konungen förut ägt rätt att meddela licentia fodiendi åt den som förmådde vederbörligen utbygga fyndigheten, med eventuellt undanskjutande af ägaren-finnaren. Slutorden i förordningen innehålla uppgift om, att redan konung Kristoffer samtyckt till en dylik anordning. Frälsemän erhålla uttryckligen genom denna förordning rätt att med hänsyn till fyndigheter å sin egendom meddela licentia fodiendi (»andra bruka låta»). Men ägare af skattejord tillerkännes icke en dylik rätt; däremot garanteras de uttryckligen skydd mot intrång (»utan deras minne»)³.

Rättigheter för finnaren af nya fyndigheter saknade bergverksordningarna för Rammelsberg af åren 1271 och 1359 be-

¹ Jordägaren hade ej håller förut varit rättslös gentemot bergverksidkarne (jfr s. 157 f. ofvan). Någon dylik rättslöshet följer naturligtvis ej håller af ett bergsregale. Se ARNDT a. a. 107.

² Jfr Karl Knutssons bref till bergsmännen på Norberg och Skinnskatteberg af den 20 jan. 1440 i *Dipl. dalekarl.* n:r 90, Riksrådets bref i samma ärende af den 6 okt. 1440 *Därs.* n:r 92 och konung Kristoffers frälsebref för en hyttägare på Norberg af den 15 febr. 1444 *Därs.* 98.

³ »Alla bergverk, hvad namn de hålst hafva kunna, skola ligga under kronan, intet undantagandes eller aktandes på hvems ägor de ligga,» lydde en bestämmelse i det föregifna Helgeandsholmsbeslutet 1282, hvilken, om detsamma tillkommit på 1500-talet, troligen siktat äfven på förordningen 1485.

stämmelser om¹, och det beror helt visst på, att Rammelsberget varit moderbergverket för våra äldsta svenska bergverk, att äfven i Sverges äldsta bergverksprivilegier rättigheterna för finnare af nya fyndigheter lämnats oreglementerade. Bristen på laga stadganden om finnares rätt vore nog så förklarlig, om »den ursprungliga regeln . . varit den, att enhvar, eller åtminstone hvarje medlem af den samfällighet, å hvars allmänning en fyndighet var belägen, kunde taga densamma i besittning»². Men bristen på dylika bestämmelser blir ej mindre förklarlig för svenska bergsbrukets äldsta tid under den förutsättningen, att konungen var den som ägde rätt att meddela licentia fodiendi. Behovvet af laga stadganden om finnares rätt har ej blifvit bemärkt, förrän bergverksdriften i landet tagit ett visst uppsving, och de fall för hvilka dylika bestämmelser behöfdes blifvit ej allt för sällsynta³. Finnares rätt måste då komma i en naturlig intressekonflikt med jordägares äganderätt till område, där fynd gjorts. Det är denna intressekonflikt, som förordningen 1485 velat lösa på ett för parterna, landet och dess bergsbruk så gynnsamt sätt som möjligt. Det är därvid af stort intresse att iakttaga, att förordningen företräder försök till utvidgning af jordägares rätt. Ett dylikt lagstiftningsförsök torde näppeligen kunna förklaras, utan att man antager, att förhållandena dessförinnan gestaltat sig mindre fördelaktiga och mer osäkra för jordägare, och det måste de naturligt nog hafva gjort, om konungens licentia fodiendi varit grunden för den äldsta brytningsrätten, hvaremot de skulle varit trygga nog för jordägare, därest grufbrytningsträtten i regel härledts ur jordäggande resp. allmänningsrätt.

Förordningen 1485 tillkom vid tiden för konungamaktens djupaste förfall. När Gustaf I krossat de mäktiga läns herrarnas själfsvåldiga oberoende och böndernas landskapssjälfständighet, annullerades eo ipso bestämmelserna af år 1485, och konungen tillförsäkrade genom ofvan (s. 166) anförda bref hvarje tekniskt och

¹ Statsvetenskaplig tidskrift 1910, s. 34.

² HAMMARSKJÖLD a. a. 21.

³ Sverges talrika malmstreck öppnade rika tillfällen för nya företag. Rikedomerna på lättillgängliga malmer och den knappa tillgången på arbetsfolk bör ha gynnat uppkomsten af mindre bergverksföretag med smärre andelar samt flera brukare, själfva arbetande.

ekonomiskt kompetent person den brytningsfrihet som måste vara en naturlig konsekvens af den kungliga rätten att meddela licentia fodiendi.

Resumé.

Vid de äldsta svenska bergverkens upptagande hafva landets mineralier hvarken uppfattats som herrelöst gods, föremål för okkupation af förste finnaren, eller betraktats som adpertinentier till jordegendom, hvilka tillhört jordägaren, utan de ha varit underkastade den kungliga rätten att meddela licentia fodiendi. Denna kungliga rätt, som uppstått ur de praktiska förhållanden, under hvilka landets äldsta bergverk upptagits af invandrade främlingar, har i princip häfdats under hela medeltiden, men usurperades eller illuderades helt visst ofta af territorialherrar, som innehade delar af riket såsom hertigdömen eller län med kunglig makt och myndighet. Rätten att meddela licentia fodiendi medförde afgörande inflytande vid bestämmandet af driftsvillkoren, särskildt tiondens belopp: koncession på bergverksdriften inom vissa områden öfverläts åt bergverkskorporationer, hvilkas skyldigheter och rättigheter fastställdes i privilegier.

Konungens rätt att meddela licentia fodiendi innebar från svenska bergsbrukets början i princip och in nuce bergsregalet: ingen, ej ens jordägare, ägde i regel rätt att tillgodogöra sig mineralier å svensk jord utan tillstånd af konungen eller den som företrädde honom. Genomförandet och upprätthållandet af denna princip var en maktfråga. Först sedan Gustaf I befast kungamakten, kan därför bergsregalet anses i praktiken realiseradt.

Bergsregalets naturliga konsekvens var bergsfriheten.

Bergsregalet kräfde i bergsbrukets intresse som naturligt supplement skogs- och vattenregale.

Till frågan om vår tobaksbeskattning.

Några synpunkter

af

Fritz H:son Brock.

Då bruket af tobak först blef något allmännare utbreddt i Europa, organiserades handeln därmed nästan öfverallt monopoliskt. Hos oss hade vi redan år 1641 ett kompani, Söderkompaniet, åt hvilket handeln med tobaken blef öfverlåten; och med korta mellanrum drefs sedan denna handel privilegieradt — mot afgäld till Kronan — till inemot slutet af århundradet (1685).

Sedan den tiden har Kronans inkomster af tobakskonsumtionen bestått i tull, accis och stämpelavgifter samt under 1700-talet och början af 1800-talet äfven af en personlig afgift å tobaksförbrukningen. Den senare afgiften, som sista gången förekom i 1818 års bevillningsförordning, afskaffades emellertid definitivt 1823; och sedan påbudet, att inhemska fabrikat skulle förses med »svensk tillverkningsstämpel», 1862 blifvit upphäfdt, ha tullavgifterna varit de enda, som belastat tobaken¹.

Försök ha dock under tidernas lopp ej saknats att än en gång införa monopolet. Konung Gustaf III lär nämligen i sin kroniska pänningnöd varit starkt betänkt härpå och skall till förverkligande af sina planer ha gått så långt, att han med tyskt

¹ Den 1862 upphäfdta stämpelavgiften var ingen egentlig statsskatt, utan skulle användas till »ortens fabriksnäringars allmänna och gemensamma nytta och fördel.»

handelshus slutit kontrakt i antydt syfte, men på grund af Riksdagens ovilja mot alla »monopoliska afhandlingar», som afsågo ett bortförpaktande af rikets näringar — en ovilja, som tog sig uttryck i en framställning till Konungen från de tre högre stånden vid 1786 års riksdag — kommo hans planer dock aldrig till utförande.

På senare tider har frågan om en särskild tobaksskatt (förutom tullen) först varit uppe vid 1859/60 års riksdag. I anledning af motioner väckta inom adeln och borgarståndet föreslogs af vederbörande utskott en särskild bevillningsafgift för cigarrer och cigarretter. Å hvarje låda (om 500, 250, 100, 50 l. 25 st.) eller hvarje konvolut (om 5 st.) skulle stämpel anbringas efter 2 öre pr cigarr.

Detta förslag vann emellertid ej Riksdagens bifall och liknande — beträffande antingen tobaksförbrukningen i dess helhet eller endast cigarrer och cigarretter — framkomna vid riksdagarne 1867, 68, 69, 70, 71, 77 och 94 ha, under hvarjehanda förevändningar, fått röna samma öde. — Om Bevillningsutskottet ej afstyrkte motionen i fråga med en enkel hänvisning till att statens finanser vöro så goda, att nya permanenta skatteällor ej behöfde tillgripas (1870), anförde man, att den föreslagna skatten vore »obillig, emedan den komme att stå i motsatt förhållande till förmågan att genom skatt bidra till statens upprätthållande», eller, då detta skäl ej kunde användas, när det föreslagits olika accisatser för olika tobakskvalitéer (Raabs motion F. K. n:r 26 och Forssbecks A. K. n:r 101 vid 71 års riksdag), nöjde man sig med att framhålla, att dylik förbrukningsskatt å tillverkningen och försäljningen skulle »till följd af de invecklade kontroller, de fiskalisationer och stränga ansvarspåföljder för öfverträdelser, hvarmed den nödvändigtvis är förenad, framstå såsom synnerligen motbjudande och tyngande för den vid sådana band ovana Svenska nationen», hvarför man i stället genom föresläende af allehanda andra skatter sökte få debet och kredit att gå ihop.

Bakom dessa afböjande motiveringar låg dock helt säkert såsom deras yttersta orsak en stor osäkerhet och meningsskiljaktighet beträffande tobakens lämplighet som särskildt skatteobjekt. Läser man t. ex. hithörande handlingar från 1871 års riksdag,

ser man herr Forssbeck i slutet af sin motion framhålla tobaken såsom en öfverflödsvara, hvilken mången gång begagnades »blott af okynne» och därför väl tålde en högre beskattning, medan däremot en ärad talare i F. K. (den 13 Maj e. m.) — oaktadt han ej själf i någon form använde tobak — trodde sig kunna konstatera, att denna vara vore »måhända den nödvändigaste för de fattigare klasserna,» ett påstående, som han sökte stödja med hänvisning till det förhållande, »att tobaken innehåller ett ämne som verkar välgörande därigenom, att det lugnar och trankiliserar.»

För alla dem, för hvilka ej hvarje indirekt beskattning som sådan med nödvändighet är en styggelse, torde det dock numera stå klart, att tobaken utgör ett synnerligen lämpligt skatteobjekt. Tobakskonsumtionen inskränker sig nämligen i stort sedt till de själf försörjande samhällsmedlemmarne och en skatt å densamma trycker därför ej såsom t. ex. sockerskatten familjeförsörjaren i opropotionerligt hög grad; lämpar sig dessutom särdeles väl för kvalitetsbeskattning och kan därför, i olikhet mot en mängd andra indirekta afgifter, beskattas efter en progressiv skattefot samt erbjuder en möjlighet för skattebetalaren att genom en kvantitativ eller kvalitativ inskränkning i konsumtionen, utan allt för kännbar personlig olägenhet och utan ekonomiska uppoffringar, bära den nya skattebördan.

Den olägenheten vidlåder visserligen denna skatteart, att en del personer (icke-tobaksförbrukare), hvilka med skäl borde bidraga till täckandet af de utgifter, som med inkomsterna af tobaksskatten bestridas, bli därifrån befriade. Men åtminstone än så länge är ju dessa personers antal skäligen inskränkt, så att synpunkten i fråga blir väl ej af större praktisk betydelse, och vidare är ju denna oegentlighet gemensam för alla indirekta skatter, som ej drabba absoluta nödvändighetsartiklar. Men få torde väl dock de vara, som af denna grund skulle vilja beröfva oss inkomsten af t. ex. vår brännvinsbeskattning. Man kan dessutom alltid trösta sig med, att från folkhushållelig synpunkt verkar en dylik beskattning såsom ett premium för sparandet, således indirekt till ett ökande af kapitalbildningen och det allmänna välståndet.

Slutligen är att märka, att en skatt å tobakskonsumtionen — särskildt om den anlägges progressivt — torde medföra

den afsevärda fördelen, att den med stigande välstånd kommer att lämna allt större och större inkomster åt det allmänna, då med en förbättrad förmögenhetsställning en öfvergång till förbrukning af finare och dyrbarare tobakssorter tyckes vara en regelbunden företeelse.

När frågan om höjandet af statsinkomsterna genom ökad tobaksbeskattning sista gången — år 1902 — var före vid Riksdagen, synes man också allmänt ha i princip gillat en dylik beskattning; och debatten kom egentligen endast att röra sig om sättet för skattens utgörande.

I motion af herr Bremberg (F. K. n:r 3) hade yrkats, att Riksdagen i skrifvelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning och förslag till införande af tobaksmonopol i Sverige. Utskottet, som medgaf, att till ökande af statsverkets inkomster höjd beskattning å tobak och tobaksfabrikat borde, när så funnes erforderligt, tillgripas, fann dock, att frågan, i hvad form denna ökade beskattning lämpligast borde anordnas, kunde bli föremål för skilda åsikter, och föreslog därför i stället, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning, på hvad sätt *genom höjd beskattning eller annan åtgärd* ökade inkomster af tobak och tobaksfabrikat skulle kunna beredas statsverket.

Mot detta utskottets beslut hade åtskilliga medlemmar (Brodin m. fl.) reserverat sig. Äfven reservanterna medgåfvo, att tobaken vore ett lämpligt skatteobjekt, men som de ej ansågo, att statsmonopol med afseende å tobak borde införas i vårt land, funno de utredning rörande sådant monopol ej böra af Riksdagen ifrågasättas; utan hemställde, att Riksdagen i skrifvelsen till Kungl. Maj:t skulle nöja sig med att anhålla, det Kungl. Maj:t måtte taga i öfvervägande, på hvad sätt och i hvad mån statsverket genom ökad beskattning å tobak och tobaksfabrikat kunde beredas större inkomster.

Vid votering i F. K. bifölls utskottets förslag med en rösts öfvervikt. Minoriteten röstade för reservationen. I A. K. åter segrade reservanternas förslag. Efter verkställd sammanjämkning, som dock endast gick ut på att F. K. skulle frånträda sitt beslut, blef reservanternas förslag af Riksdagen antaget.

Om orsaken till detta Riksdagens något säregna beslut, att

på förhand vilja begränsa utredningen angående frågan om lämpligaste sättet för beskattning af tobakskonsumtionen till endast andra metoder än genom statmonopol, lämna debatterna i A. K. all önskvärd upplysning. Den bestod helt kort och godt i en väl långt drifven socialistskräck eller, som en talare uttryckte saken, i fruktan för, »att, om monopol infördes med afseende å tobak, det sannolikt ej skulle draga allt för lång tid, innan det sattes i fråga införandet af andra liknande monopol att döma af de tänkesätt, som nu på flera håll göra sig gällande.»

Efter 1902 har frågan om särskild tobaksbeskattning ej varit föremål för Riksdagens öfverläggningar, oaktadt Kungl. Maj:t — som vid genomförandet af 1901 års härordning särskildt hänvisade till tobaken såsom en af de skatteällor, ur hvilka medeln till den nya organisationens genomförande borde hämtas — 1903 tillsatte en kommitté för att utreda, på hvad sätt och i hvad mån ökad beskattning å tobak och tobaksfabrikat skulle kunna bereda statsverket större inkomster. Kommittérades betänkande, utmynnande i ett förslag till råvarubeskattning efter tyskt mönster (vikt- och arealskatt), kan nämligen ej betraktas som vidare lyckadt, hvarken hvad beträffar de föreslagna anordningarne eller det väntade finansiella resultatet. Finansministern har därför också under fjoråret inkallat en ny kommitté med uppdrag — som det uppgifvits — att förebringa utredning angående lämpligaste sättet att bereda statsverket ökade inkomster af tobakskonsumtionen — vare sig genom införandet af monopol eller på annat vis; och kommittérade tyckas ha tagit sitt uppdrag på fullt allvar och beslutat sig för en så allsidig utredning som möjligt.

Vid sådant förhållande kunde det därför synas vara för tidigt att taga till orda i saken, innan kommittérade afgifvit sitt betänkande. Som emellertid diskussionen i frågan redan från annat håll blifvit öppnad och Svenska tobaksfabrikantföreningen i sin för ej så länge sedan utgifna broschyr: »Om tobaksbeskattningen» sökt i starka färger framhålla mono-polets företräden, torde det dock vara ursäktligt, om vi, som ha svårt för att öfvertyga oss om, att införandet af ett statsmonopol skulle utgöra den önskvärda lösningen på tobaksbeskattningsfrågan, redan på detta förberedelsens stadium söka anställa en jämförelse mellan mono-

polet och andra sätt att ordna beskattningen för att så — i den mån detta i frågans nuvarande läge låter sig göra — få utrönt, huru det förhåller sig med monopolets påstådda öfverlägsenhet. Det resultat, till hvilket en dylik jämförelse kan komma att leda, vilja vi dock ingalunda betrakta som definitivt, utan äro nöjda, om endast de synpunkter, som under undersökningens lopp framkomma, vinna behörigt beaktande vid den fortsatta diskussionen och det slutgiltiga behandlandet af frågan.

En undersökning som den förevarande sönderfaller uppenbarligen i tvänne underafdelningar. Man har att tillse:

1:o) huruvida en monopolisk regim bjuder sådana organisatoriska fördelar, att tillverknings- (inçlusive distributions-) kostnaderna för tobaken därigenom kunna nedbringas lägre än hvad, som skulle vara möjligt vid hvarje annat sätt att ordna produktionen och försäljningen, samt

2:o) huruvida monopolet i skattetekniskt hänseende — såsom dess förespråkare pläga påstå — är så öfverlägset hvarje annan skatteform, att det tillåter ett betydligt starkare belastande af tobaken, än hvad man eljest skulle kunna våga sig på.

Kan man nämligen med fog besvara de båda förestående frågorna jakande, är det klart, att någon skugggrädsla för socialistiska idéer ej bör hålla tillbaka från införandet af monopol, ty då det gäller en vara, som anses speciellt lämpad för konsumtionsbeskattning, har ju staten ett alldeles särskildt intresse dels af att en skatteform införes, som tillåter ett starkt belastande af varan i fråga, och dels däraf, att produktionen och distributionen af denna vara göres så billig som möjligt, på det att ej konsumtionen af densamma genom den prisstegring, som blir en följd af de nya pålagorna, må gå för starkt tillbaka. — Kan man åter ej alls eller för hvarje fall ej i öfvervägande grad påvisa monopolets öfverlägsenhet i antydda hänseenden, bör naturligen å andra sidan ej en teoretisk önskan att förstatliga produktionen förmå oss till ett steg, som under alla omständigheter för oss ut på opröfvade vägar och kommer att medföra stora direkta kostnader.

Att, såsom en talare under riksdagsdebatterna antydde, socialisterna *à tout prix* skulle vara hågade för införandet af ett statsmonopol å tobak, enär de kunde hoppas, att då en industri väl

vore monopoliserad, detta snart skulle gifva anledning till att äfven andra produktionsgrenar monopoliserades, synes oss föga troligt; och vore för hvarje fall ett dylikt resonnemang enligt vårt förmenande synnerligen ytligt.

För dem, som vilja ett förstatligande af produktionen, bör det nämligen vara af vikt, att början göres med sådana industrier, som mera odisputabelt passa härför, d. v. s. med sådana (t. ex. gruf- eller järnvägsdrift), hvilka stödja sig å ett naturligt monopol och hvilkas produkter äro af tämligen ensartad natur utan större variationer. Ett tobaksmonopol måste åter med tämligen stor säkerhet bli impopulärt. Tobakshandteringen har nämligen till yttersta ändamål att tillfredsställa individuellt mycket skiftande smakbehof, men det är en af erfarenheten stödd sats, att dylika behof tillfredsställas bättre under en regim af fri konkurrens än under en mer eller mindre slentrianmässig statsförvaltning. Det påstående, man ofta hör — och som tydligen har till afsikt att skrämja från införandet af monopol — att tobaksvarorna i monopolländerna skulle vara dyrare och sämre än annorstädes, har väl äfven delvis sin grund häri, om än naturligen missförhållandet mellan pris och varukvalité till öfvervägande del beror därpå, att monopolländerna som regel beskatta tobakskonsumtionen högre än andra länder¹.

Af det sagda torde således framgå, att frågan om tobaksmonopol eller icke bör — oafsedt partiståndpunkt — kunna lidelsefritt diskuteras från enbart ekonomiska och finansiella synpunkter.

Vi göra då början med frågan, huruvida monopolet kan anses medföra besparingar, som ej genom någon annan beskattningsform skulle kunna ernås och vilja därvid för fullständighetens skull antaga, att det gäller införandet af ett monopol, omfattande såväl tobaksodling som fabrikation och försäljning samt skola sedan för hvar och ett af dessa stadier inom tobakshandteringen pröfva, hur det förhåller sig med monopolets påstådda öfverlägsenhet.

Gäller det då först att afgöra, huruvida tobaksodlingen bör göras till föremål för monopol eller ej, kan svaret ej gärna utfalla annat än nekande. Den till tobaksodling brukade jorden har nämligen just tack vare sitt användningssätt nått ett utomordent-

¹ Se: SCHANZ' Archiv, 1909, I, p. 176.

ligt högt värde¹. Skulle nu ett monopol som det ifrågasatta införas, måste Kronan därför — om den ej vill begå alltför stora orättvisor — antingen tillösa sig dessa jordarealer och själf å dem drifva tobaksodling — något som väl tack vare deras kringspridda läge knappast på allvar kunde sättas ifråga² — eller ock måste hon, i och med det hon förbjöd den fria tobaksodlingen, betala den värdeförlust, som tobaksodlarne härigenom komme att lida. Genom ett arrangemang som det sistnämnda blefve man således tvungen att genast betala ut betydande skadeersättningar och finge sedan inköpa lämplig jord och inrätta egna plantager. Äfven om man emellertid frånsåge de kostnader och förluster, som häraf skulle uppstå, blefve enligt all förmodan fördelen af en statsproduktion på detta område rent negativ. Jordbruket följer nämligen ej i allmänhet i någon större utsträckning lagen för »increasing return» med tilltagande stordrift och allra minst, då det gäller odlingen af växter, som kräfva så stor omvårdnad som tobaken. Systemet med egen jordbruksdrift har också allmänt utrangerats ur de moderna finansförvaltningarne³.

Ett monopol, omfattande allenast fabrikation och försäljning, torde därför vara det enda, som på allvar kan ifrågasättas, men om än genom en dylik inskränkning i monopolet många svårigheter skulle kunna undvikas och kostnader inbesparas, bör dock ej förglömmas, att staten genom att tillerkänna sig ett tillverkningsmonopol sätter sitt maktspråk i stället för den fria konkurrensen vid bestämmande af råvaruprisen och därför äfven vid en dylik inskränkning ej bör känna sig fri för hvarje förpliktelse mot odlarne. I stället torde man väl i det stora hela känna sig förbunden att

¹ Enl. uppgift af herr Jönsson i Yngsjö (A. K. prot. 1902, IV. 42. p. 4) har jord, där tobak odlas, ett värde af flera tusen kronor pr tunnland.

² Af skördebeloppet, som för år 1905 uppgick till 12,308 deciton, föll mer än hälften eller 7,226 deciton på socknarne i Villands härad, Kristianstads län. Åhus socken ensam frambringade 4,500 deciton eller mer än en tredjedel af rikets tobaksskörd. För öfrigt förekommer tobaksodlingen i något större skala äfven inom Malmöhus och Stockholms län samt i någon mån äfven inom Blekinge (Se: Bidrag till Sveriges officiella statistik. Serie N: I). — Det är hufvudsakligen — åtminstone i Skåne — småbrukare och torpare, som sysselsätta sig med tobaksodling (1904 års Betänkande p. 123).

³ Se t. ex. A. WAGNER: Finanzwissenschaft I. 3 Aufl. § 225.

hålla uppe de nuvarande prisen på råtabak, hvarför således vid en monopolisk tillverkningsregim inga besparingar vid inköp af den inhemska råvaran vore att förvänta.

Inför man åter ej monopol, är det, såsom vi snart skola se, troligt, att fabrikanterna sammansluta sig i en trust; och att äfven härigenom fara för tobaksodlarna kan uppstå, ligger ju i öppen dag. Med hänsyn till dessa odlares svaga ekonomiska och sociala ställning (se anm. p. 179) är det emellertid af vikt, att staten, därest en ordning för tobakstillverkningen som den sistnämnda blefve rådande, vid prisbildningen på den inhemska råvaran trädde reglerande emellan. Det är ju möjligt att någon tullförhöjning på den utländska råvaran här skulle göra till fyllest. De högre tullarne skulle nämligen göra bolaget mera angeläget om, att den inhemska råproduktionen ej minskades och därför kanske förmå detsamma att ej söka nedpressa prisen.

Möjligt är emellertid äfven, att den antydda åtgärden ej skulle få åsyftad verkan, då odlarne ju ej hade lätt att öfvergå till annan lika lönande verksamhet och ej voro i samma ekonomiska position som t. ex. hvitbetsodlarne, så att de kunde sätta hårdt mot hårdt mot bolaget. Då det gäller truster, som i stort omfång äro beroende af landets tullpolitik, äga dock statsmakterna redan nu medel till sitt förfogande att tvinga dem till eftergifter, och blefve Riksdagen endast i tid uppmärksamgjord på förhållandet; är det väl därför allt skäl förmoda, att sådana öfverenskommelser med bolaget skulle kunna träffas, att den påpekade faran för odlarna undanröjdes.

Af det sagda torde således framgå, att ett monopoliserande af tobaksodlingen ej gärna kunde komma i fråga samt att tobaksodlarne — äfven om ett tillverkningsmonopol, som ju knappast kunde tänkas skola medföra någon besparing vid inköpet af inhemsk råvara, ej blefve infördt — likvisst med lugn skulle kunna motse hvilken som helst ordning af produktionen, som vid en utredning kunde visa sig ändamålsenligast.

Öfvergå vi därför nu till att något närmare pröfva, i hvad mån en monopolisering af fabrikationen kan anses medföra besparingar vid tillverkningen, går det visserligen ej att förneka, att som fabrikationen hos oss för närvarande är organiserad, har man

starka skäl att beteckna den som synnerligen oekonomisk. Enligt senaste oss tillgängliga officiella uppgifter fanns här i landet ej mindre än 110 »fabrik», medan t. ex. de franska och österrikiska staterna för hela sin tillverkning lära kunna nöja sig med 21 resp. 30. Af våra fabrik är det också endast ett mindretal, som arbeta i något så när stor skala, hvarom följande, nu visserligen något gamla, men väl ännu fullt representativa tablå ur D:r Elmquists: »Undersökning af tobaksindustrien i Sverige»¹⁾ (p. 70) ger oss en god föreställning.

	Arbetsställen		Arbetare	
	Antal	%	Antal	%
Fabriker med 200 arbetare och däröfver	3	2.3	953	21.8
Fabriker med 100—200 arbetare...	7	5.5	873	19.9
» » 50—100 »	21	16.4	1,486	33.9
» » 25—50 »	14	10.9	467	10.7
» » 10—25 »	23	18.0	380	8.7
» » mindre än 10 arbetare	36	28.1	177	4.0
Hemindustri	24	18.8	44	1.0
Summa	128	100.0	4,380	100.0

Af förestående tabell tyckes nu först och främst framgå, att någon ömmande omtanke om hemindustrien under inga omständigheter bör hindra oss från införandet af ett statsmonopol, därest detta eljest skulle anses önskvärdt; och vidare synes Kronan — därest den tillöste sig fabriken och införde monopol — äfven med stor fördel böra kunna genast stänga åtminstone så många af de smärre, att fabriken antal reducerades till betydligt mindre än hälften af det nuvarande. Någon större arbetarestyrka behöfde här af ej heller försättas ur arbete, då ju monopolförvaltningen kunde minska importen af utländska fabrikat och i stället utvidga den inhemska tillverkningen.

Genom en minskning i tillverkningsstälernas antal, som den ofvan föreslagna, äfvensom genom det billigare inköp af utländsk råvara, som ett monopol jämfördt med det nuvarande systemet onekligen skulle kunna åstadkomma, är det således tydligt, att ej obetydliga besparingar på tobaksfabrikatens tillverkningskostnader skulle kunna

¹⁾ Sthlm 1899.

ernås; och vore det ej möjligt att genomföra en koncentration inom industrien på annan väg, vore därför kanske en monopolisering af näringen att anbefalla.

För att emellertid kunna göra oss en föreställning om denna sak: möjligheten af en koncentration inom industrien utan tillgripande af monopolvägen, måste vi först söka utröna orsakerna till dess nuvarande försumpning. Den förnämsta af dessa och tillika den mest primära har nog i detta fall som föröfrigt så ofta eljest varit ett illa afvägdt tullskydd. Är det nämligen fråga om en industri som tobakshandteringen, hvilken kan drivas som hemindustri eller föröfrigt i mycket kapitalsvaga företag, skall naturligen det höga tullskyddet locka till att en mängd ineffektiva företag uppstå. Dessa fylla så marknaden med sina fabrikat och skrämma därigenom lätt den kapitalstarka företagsamheten åtminstone delvis från näringsgrenen i fråga, hvarigenom ju hela industrien råkar mer eller mindre i lägervall. En konkurrenskamp efter alla konstens regler, vid hvilken man täflar att införa ett alltjämt förbättradt maskineri för att så nedbringa sina produktionskostnader, blir nämligen först då det afgjort enda lönande, när världsmarknadens prissatser få mera märkbart influera på den inhemska marknaden. Prisläget blir då — praktiskt taget — oberördt af fabrikantens och hans närmaste konkurrenters görande och låtande, och vill han göra goda vinster, har han därför endast att söka producera så billigt som möjligt, det vill, bl. annat, säga, fullända sin teknik så mycket som möjligt. Är åter hemmarknaden genom höga tullmurar befriad från så godt som all hänsyn till utländsk konkurrens, blir ett tillvägagångssätt som det förenämnda mera tvifvelaktigt — särskildt om den tullskyddade marknaden ej är synnerligen stor. Man vet ej i hvad mån — om man för dyra kostnader omordnade sin drift efter rationella principer — konkurrenterna kunna följa exemplet; men sker detta i större omfattning, blir kanske det ekonomiska läget inom industrien endast sämre än förut. Man drar sig därför gärna för den risk och de kostnader, som med ett dylikt förfarande äro förbundna, synnerligast som man misstänker, att, därest man vid en eventuell priskamp blefve segrare och ville skaffa sig igen sina krigskostnader genom att höja prisen, man genast åter skulle väcka nya kon-

kurrenter till lif. Vid sådant förhållande går det därför långsamt med industriens utveckling och konkurrensen tar snarare formen af en köpmanskonkurrens (med reklamer, resande, etc.), än af en konkurrens i den tekniska fulländningen.

Att förestående resonemang nu enbart i och för sig skulle vara tillräckligt för att förklara vår tobaksindustriens nuvarande läge, vilja vi dock ej påstå — ehuru detsamma ju står i full öfverensstämmelse med åtminstone den äldre protektionismens (LISTS) uppfattning af de skadliga verkningarne af för höga skyddstullar. Inom åtminstone den billigare cigarrtillverkningen, som ju är den ojämförligt sämst ordnade delen af vår industri, tyckes äfven en annan orsak, hvilken dock i sin tur kan betraktas såsom en följd af de höga tullarne, ha medverkat, nämligen arbetarnes lönepolitik. På grund af de ineffektiva metoder, som under längre tider (tack vare tullarne) fått trifvas inom industrien, har denna haft bruk för en vid modern omläggning onödigt stor arbetare-stam; och det är naturligen under sådana omständigheter ej annat att vänta, än att denna skall söka motsätta sig hvarje sådan omläggning af driften, som kan göra stora mängder af arbetare öfverflödiga. Att också icke enbart de höga tullarne utan äfven den af dem möjliggjorda lönepolitiken varit orsak till tobaksindustriens nuvarande försumpning torde föröfrigt framgå af den inblick i de faktiska förhållandena, som vi nu gå att lämna.

I sina »Arbetsstatistiska studier rörande den svenska tobaksindustrien» (p. 12) meddelar Dr. Elmquist, att arbetsmaskiner hos oss endast sällan komma till användning vid cigarrtillverkningen. I Danmark använder man åter — enligt uppgifter i bref från hr. F. MÖLLER, förtroendeman hos Tobaksarbetarforbundet i Danmark och en man, som torde vara väl bevandrad i sitt yrke — tvenne vickelmaskiner, som tydligen medföra stor besparing.

Den ena af dem är den s. k. »Wertheim». Den är enligt MÖLLER en billig maskin, som endast förarbetar »grus» (skuret inlägg) och endast kan användas till de mest ordinära slag, men »den producerar mycket billigt, då den betjänas af en enda person med hand- (fot-)kraft, sparar omblad och kan leverera 4—5,000 st. vickel dagligen».

Den andra är den nya amerikanska maskinen »Perfecto»,

som kan användas vid produktion af simplare och mellangod vara. I sitt bref beskrifver hr MÖLLER denna maskin på följande sätt: »Den är praktisk, det tjänar till intet att förneka, men som de flesta maskiner är den i mycket hög grad beroende af de personer, som betjäna den . . . Den kan, då den betjänas af öfvåde och samvetsgranna arbetare, lämna en utmärkt formprodukt . . . Denna maskin fordrar emellertid storproduktion, enär den brukar mekanisk drifkraft. Den lägger själf vickeln i formen och kan producera c. 8,000 vickel dagligen. Den kan användas till alla fasoner, förarbetar långt inlägg, brukar mindre omblad än en vickelmakare och lämnar en god och brukbar produkt, då den blir väl betjänt. Den kostar c. 8,000 kr. förutom motor och formar samt till hvar fason af dessa en ny mekanism, som kostar c. 500 kr.»

Att nu icke de ofvan beskrifna maskinerna inom vår industri kommit till någon större användning, är utan tvifvel ägnadt väcka förvåning, om man besinnar, att minimiarbetslönen för 1,000 st. cigarrer hos oss för närv. är 8 kr. och att, där tillverkningen sker deladt, så att en person gör vickeln och en annan slår om, $\frac{1}{3}$ af förenämnda summa beräknas skola tillkomma vickelmakaren¹ eller oftare kanske vickelmakerskan. Äfven i den mindre produktionen borde ju »Wertheim» kunna komma till användning och, som man kunde tycka, med godt ekonomiskt resultat. Ponera nämligen, att denna maskin pr dag producerar endast 4,000 vickel, så skulle den dock enligt det föregående hvarje dag inbespara i arbetslöner till vickelmakare $4 \times$ kr. 2,67 d. v. s. kr. 10.68. Gåfve man nu — hvilket i och för sig, jämfördt med andra cigarrarbetarelöner vore väl betaldt — 5 kr. i daglön åt den, som skötte maskinen, skulle på densamma pr dag intjänas kr. 5,68 eller pr år med 300 arbetsdagar 1704 kr. -- ränta och amortering å maskinen. De två senare utgiftsposternas storlek äro vi visserligen på grund af bristande underrättelser ej i stånd att närmare bestämma, men tämligen säkert är dock, att äfven sedan dessa fråndragits, skulle åtskilligt af de 1,700 kronorna bli kvar som förtjänst.²

¹ Uppgift af cigarrarbetaren hr SVEN RICHTER, Lund.

² Vid betraktande af de fördelar, som härflyta af maskinanvändning ha vi ej tagit hänsyn till den omständigheten, att därigenom sparas omblad. Data för ett ungefärligt uppskattande af denna fördel saknas oss nämligen fullständigt.

Förklaringen till att denna maskin, som ju äfven kan användas i den mindre driften och hvars inköp ej lär ställa sig synnerligen dyrt, likvisst ej kommit till någon allmännare användning inom vår industri, erhåller man emellertid, om man granskar löneöfverenskommelsen mellan Svenska cigarrfabrikantföreningen och Internationella Tobaksarbetareförbundet i Sverige. I denna öfverenskommelse bestämmes nämligen vid tillverkningen af maskinvickel, då icke själfmatande maskin (system Wertheimer) användes, en minimilön för icke svårare fason af kr. 2,80 pr 1,000. Men vid en ersättning, som således skulle lämna skötaren af en dylik maskin en daglön af kr. 11,20 ($4 \times 2,80$), är det tydligt, att det blir fördelaktigare för fabrikanten att låta vickeln göras för hand än att använda maskin. Detta är således ett fall, vid hvilket det synes oss berättigadt säga, att arbetarne med sina löneanspråk ställt sig direkt hindrande i vägen för ett rationellare ordnande af produktionen.

Hvad åter den amerikanska maskinen »Splendo» beträffar, synes ej samma hinder för dess användande föreligga, hvilket omöjliggjorde ett allmännare bruk af »Wertheim». Äfven med nuvarande minimilöner, då själfmatande maskin användes (för svårare fason 1 kr. pr 1,000 st), borde den vara lönande. Den producerar enligt MÖLLERS uppgift 8,000 vickel pr dag och sparar således på samma tid i arbetslöner kr. 13,86 (kr. $2,67 \times 8$ — kr. 8), d. v. s. pr år med 300 arbetsdagar kr. 4,008, en summa, som väl efter hvad det kan tyckas, måste lämna åtskilligt öfver, äfven sedan kostnaderna för drifkraft jämte ränta och amortering å maskineriet frådragits.

Att emellertid denna maskin (eller en liknande) ej i större utsträckning kommit till användning hos oss, är naturligen åter beroende därpå, att den förutsätter stordrift. Men när de små tillverkarne redan till trängsel fylla marknaden med sina fabrikat och hålla prisen så låga, att, enligt hvad de själfva påstå, förtjänst knappast uppstår på deras rörelse, har industrien fått ord om sig att vara föga lönande och den kapitalstarka företagsamheten håller sig därför till stor del borta från densamma; och äfven de solidare firmorna inom industrien dra sig under sådana omsländigheter för att omlägga sin drift. Man vet ju ej — såsom vi redan på-

pekat — i hvad mån konkurrenterna, om man etablerade sig för storproduktion, kunde följa exemplet; och man riskerar, att resultatet af ens eget handlande endast ytterst blefve ett försämradt prisläge, hvarigenom fara uppstode, att det afsevärda utlägg, införandet af det nya maskineriet skulle medföra, ginge för alltid förloradt. Man arbetar därför vidare i de gamla spåren, och industrien kommer således, om den öfverhufvud går framåt, att utveckla sig synnerligen långsamt.

Tar man emellertid i en situation som den ofvan beskrifna och för de billigare fabrikatens räkning sänker på tullskyddet, är det tydligt, att den nuvarande irrationella produktionen ej skall kunna stå sig mot den utländska konkurrensen, men i och med det de smärre tillverkningsställena försvinna, blir det — om tullsänkningen sker i rätt förhållande, något som väl också efter en närmare undersökning bör kunna gå för sig — i stället plats för de större företagen att omlägga sin drift efter mera rationella principer och slutresultatet af hela tullförändringen behöfver därför ej betyda en minskning i den nationella tillverkningen, utan endast ett förbilligande af produktionen af den enklare varan.

Att nu genom en dylik omläggning af tullpolitiken en stor mängd personer skola råka i trångmål, kan naturligen ej undvikas. Hvad fabrikanter, resande, ej yrkeslärd biträden och arbetare beträffar, ligger det ju i sakens natur att hvarje slags ordnande af produktionen — vare sig genom införandet af monopol eller på annat vis — skall göra dem delvis öfverflödiga. Att de dock af denna grund, att staten i viss mån omordnar sin tullpolitik, skulle med fog kunna framställa några skadeståndsanspråk, kunna vi näppeligen medgifva — ett erkännande häraf synes oss i sina konsekvenser skola föra till allt för orimliga resultat. Det enda de därför med rätta böra kunna vänta, är väl att tullsänkningen ej företages för hastigt på en gång, utan mera successivt, så att de få tid på sig att dra sitt kapital ur rörelsen och se sig om efter nya arbetsfält.

Hvad åter de verkligt yrkesutbildade arbetarne angå, synas de bäst kunna hållas skadslösa, om man för de dyrare cigarr- och cigarrettsorterna pålägger förhöjd tull. Då vår import för tillfället uppgår till 150 millioner cigarretter och 30 millioner

cigarrer årligen samt denna import ju till största delen utgöres af bättre kvalitéter, vid hvilkas tillverkning handkraft i mycket större utsträckning måste komma till användning än vid de billigare fabrikaten, kan man nämligen antaga, att genom lämpliga tullförhöjningar arbetsfältet för våra inhemska yrkesarbetare skulle kunna vidgas i sådan grad, att arbetsbrist ej för dem behöfde ifrågasättas.

Ett tillvägagångssätt som det nämnda komme visserligen med all sannolikhet att medföra någon ökning i anskaffningskostnaderna för de finare fabrikaten och därigenom att i viss mån motverka statens fiskaliska intresse: att hålla dessa kostnader nere så mycket som möjligt för att utan farå för stark minskning i konsumtionen kunna pålägga densamma afsevärda skattebördor, men så vidt vi kunna se, skulle, därest man ej ville lämna de yrkeslärda arbetarna åt deras öde, samma olägenhet ej heller kunna undvikas genom införande af monopol. En monopolförvaltning skulle nämligen, sedan den efter ekonomiska principer ordnat den billigare produktionen, stå med en stor stam yrkeslärda arbetare, hvilken den måste sysselsätta med framställandet af sådana fabrikat, som den tack vare den billigare arbetskraft, som lär stå t. ex. holländska och tyska fabrikanter till buds, för ringare kostnader skulle kunna köpa utifrån. Förötrigt kunde man ju — därest man ej efter hand genom t. ex. ett höjande af arbetsskickligheten förmådde nedbringa produktionskostnaderna för de bättre fabrikaten eller ändock ansåg sig böra bevara den inhemska marknaden åt den egna industrien — så småningom befria sig från nyss omskrifna olägenhet genom att åter långsamt sänka tullen på sagda fabrikat. Härigenom skulle ju åter denna del af tillverkningen bli mindre lönande och produktionen inskränkas; och efter hand som tiden gick och de gamle arbetarne lämnade sina platser, skulle inga nya träda i deras ställe.

Vi kunna således ej se annat, än att redan genom de sålunda föreslagna åtgärderna stora besparingar vid produktionen skulle kunna ernås och efter det röjningsarbete, som genom desamma blefve verkställt, skulle säkert också mycket lättare och säkrare, än hvad nu skulle vara fallet, en trust kunna komma till stånd — men blefve

detta händelsen, något som ju har alla sannolikheter för sig¹, borde varan väl kunna tillverkas lika billigt af densamma som under en monopolisk regim.

Inköpet af råvaran äfvensom förädlingsarbetet skulle ju i båda fallen — trust som monopol — kunna försiggå i lika stor skala, och om än å ena sidan, i den mån företaget drefs med lånad kapital, monopolförvaltningen (staten) skulle kunna erhålla detta på något billigare villkor än äfven ett stort trustbolag och därigenom vinna en fördel, som ej vid ett privat ordnande af produktionen stode att uppnå, så får man väl å andra sidan antaga, att såväl den tekniska ledningen som själfva affärsledningen inom det enskilda företaget komme att i vakenhet och duglighet öfverträffa monopolförvaltningen;² och omöjligt är väl därför ej, att denna senare omständighet skulle för trustens del ej blott motväga utan äfven öfverbalansera nackdelen af de sämre lånevillkoren.

Föröfrigt synes det oss, som om det knappast kunde gå an, att — som tobaksfabrikanterna i sin broschyr tyckas vilja — åberopa den lägre räntefot, staten event. skulle kunna arbeta med såsom stöd för speciellt tobaksmonopolets införande, ty nämnda öfverlägsenhet äger staten väl i förhållande till så godt som all privat verksamhet, och ville man därför för nationalhushållningen tillgodogöra sig denna fördel, borde man ju konsekvent förorda ett allmänt »nationaliserande» af produktionen — ett förslag, som vi dock äro förvissade om, att hrr tobaksfabrikanter ej skulle gilla.

Ett annat skäl, som de i sin skrift åberopa för monolets införande, kan däremot synas mera antagligt. Den tull (resp. råvaruskatt), som pålägges — framhålla de — måste ju af fabrikanterna in-

¹ I sin skrift: »Om tobaksbeskattningen» omtalar Tobaksfabrikantföreningen, att bildandet af en trust redan varit på tal samt att konstituerandet af densamma uppskjutits endast i afvaktan på resultatet af den kungl. kommitténs undersökning angående lämpligheten af monolets införande. — Äfven för att ej å en event. trust, bereda allt för oskäligen vinster torde ett nedsättande af tullen å billigare fabrikat ha skäl för sig.

² För denna mening vilja vi åberopa prof. MARSHALL'S auktoritet. Han skrifer: We believe that a private company which stands to gain something by vigorous and efficient management, by promptness in inventing, as well as in adopting and perfecting improvements in processes and organisation, will do much more for progress than a public department. (Some Aspects of Competition i Journ. of Royal. Stat. Soc. 1890, p. 629).

räknas i kostnaderna för den salubjudna varans anskaffande, och det är då ej mera än rätt och billigt, att de på denna del af anskaffningskostnaderna som på de öfriga tillgodoräkna sig en viss profit, men härigenom kommer ju allmänheten åter att beskattas till högre belopp än det, som genom tullen inflyter i statskassan. Denna olägenhet undvikes däremot helt och hållet vid monopolet, därest detta äfven omfattar försäljningen; kommer det åter att omfatta endast tillverkningen, såsom tobaksfabrikanterna tänkt sig saken, skulle naturligen alltid detaljhandlarne tillgodoräkna sig vinst på det skattebelopp (tull, resp. fabrikatskatt), de måst förskjuta, och förmånen af monopolet i detta hänseende komme därför att inskränka sig till, att prisstegringen på den konsumtionsfärdiga varan ej innefattade äfven fabrikantprofit på skattebeloppet¹. Samma resultat kunde emellertid uppnås, om man väntade med att uttaga skatten, tills den färdiga varan lämnade fabriken. I detta fall hade nämligen fabrikanterna ej förskjutit någon skatt och hade således ej heller någon rimlig anledning att på grund af tobaksbeskattningen höja sina pris.

Detta är emellertid en ordning, som på grund af tullen å utländsk råvara vore möjlig att genomföra endast för det fall, att en trust verkligen kom till stånd. Men om denna ordnade sin produktion på så vis, att vid några af dess fabrik bearbetades uteslutande utländsk vara och vid andra uteslutande inhemsk, vore det tydligen lätt att se till, att inga tullfalsarier begingos, äfven om man väntade med att uttaga tullen, tills tobaken i förädlad form lämnade fabriken. Bearbetas åter både den inhemska och utländska varan sida vid sida i samma fabrik, är det uppenbart, att nyssnämnda tillvägagångssätt vid tulluppbörden knappast kunde komma till användning.

¹ I Principles, Bk. V. ch IV § 2 berör ST. MILL den ofvan af tobaksfabrikanterna framhållna olägenheten af en indirekt skatt, men menar, att här dock icke föreligger »a case of taking more out of the pockets of the people than the state receives; since if the state needs the advance, and gets it in this manner, it can dispense with an equivalent amount of borrowing in stock or exchequer bills.» Det af M. framdragna förhållandet är utan tvifvel ägnadt att mildra den af tobaksfabrikanterna påpekade olägenheten, men ej att upphäfva den, då fabrikanter och handlande med all sannolikhet beräkna sig för utlägg och besvär en större summa än den, staten skulle haft att betala i ränta för det förskjutna beloppet.

Sattes emellertid tullen å råttobak ej högre, än att den jämt skyddade den inhemska odlingen i dess nuvarande utsträckning, och utkräfdt staten resten af de inkomster, den fordrade af tobaksförbrukarne, genom en skatt på den färdiga varan, när denna lämnade fabriken, komme väl dock den af fabrikanterna förskjutna summan att utgöra en ganska ringa del af hela skattebeloppet; och blefve det således äfven för det fall, att någon trust ej kom till stånd, dock endast på detta mindre förskott, som konsumenterna skulle behöfva erlägga tribut åt fabrikanterna.

På grund af hvad ofvan blifvit anfördt, torde således framgå, att med de åtgärder, vi föreslagit, tillverkningskostnaderna på tobaksfabrikaten — särskildt billigare cigarrer — skulle kunna nedbringas högst anseeligt samt produktionen, därest en trust inom industrien bildades — något som, om monopol ej införes, har all sannolikhet för sig — skulle kunna ordnas minst lika billigt som vid monopol. Vid en trustbildning skulle emellertid dessutom såsom en extra fördel tillkomma en viss garanti för att konsumenternas önskningsar ej i allt för hög grad lämnades ur räkningen, då möjligheten för utländsk konkurrens — därest tulllagstiftningen handhades med omsikt — ej här vore helt och hållet utesluten. Vid ett monopol åter voro ju konsumenterna på nåd och onåd lämnade monopolförvaltningen i våld, och för vår del måste vi tyvärr bekänna, att vi äro allt för stora pessimister för att riktigt kunna värja oss för den tanken, att ej ett sådant sakernas läge på tid och längd skulle på producenten verka till minskning i hans duglighet och till likgiltighet för kundernas berättigade fordringar.

Vi lämna nu emellertid frågan om lämpligaste sättet för produktionens ordnande och öfvergå att något närmare se till, huruvida en monopolisering af försäljningen kan anses påkallad af ekonomiska skäl.

Först måste vi då medgifva, att landet för närvarande synes alltför rikligt välsignadt med tobaksaffärer (ensamt i Stockholm c. 750!) Med sina ofta ytterst dyra lokaler och den öfverflödigt stora personal, de sysselsätta, måste de anses, utan motsvarande fördelar, i betydlig grad fördyra varan för konsumenterna. En inskränkning i deras såväl antal som läge och utstyrsel ligger

därför uppenbarligen i statens fiskaliska intresse att få till stånd. Skulle en reform i nämnda hänseende genomföras under en monopolisk regim, blefve den dock gifvetvis mycket dyr, då det naturligen ej kunde gå för sig att utan vidare förbjuda personer drifva en som loflig ansedd näring, å hvilken de hittills haft sin härgning. Man blefve därför tvungen hålla de nuvarande innehafvarne af tobaksaffärer skadeslösa; och Kronans vinst på arrangemanget skulle således bestå däri, att den genom ett nedbringande af distributionskostnaderna skulle kunna göra en extra vinst, tack vare hvilken, sedan kapitalutlägget för inlösen amorterats, en ren nettobehållning uppstode.

Vore nu införandet af ett försäljningsmonopol den enda väg, på hvilken ett nedbringande af distributionskostnaderna vore möjligt, borde man kanske dock ej tveka att beträda densamma, oaktadt detta väl skulle tvinga till ett monopoliserande äfven af tillverkningen. Den omständigheten, att vårt land är glest befolkadt och att specialbodas för försäljningen af tobaksvaror därför på landsbygden vore praktiskt taget otänkbart — en omständighet, som Tobaksfabrikantföreningen åberopat som stöd för sin åsikt, att ett försäljningsmonopol ej borde här i landet införas — synes oss nämligen knappast kunna vid denna frågas afgörande tillmätas större betydelse. Äfven i ett monopolland som Frankrike utdistribueras nämligen den ojämförligt största delen af varorna genom agenter mot fast provision¹; och ingenting hindrade väl en blifvande monopolförvaltning, att, om den än själf på vissa större platser, där sådant kunde anses förmånligare, upprättade egna specialbodas, på andra åter antaga nuvarande tobaksdistributörer (såsom landthandlare) till sina agenter.

Troligt är emellertid, att i hufvudsak samma resultat — en koncentration af försäljningen och ett nedbringande af distributionskostnaderna — skulle kunna ernås på ett för staten i det stora hela vida enklare och därför mera tilltalande sätt. En starkare skattebelastning af tobaken torde nämligen med all sannolikhet redan i och för sig komma att medföra någon tendens till

¹ Se t. ex. DAVIDSON: Tobaksmonopolet i Frankrike år 1906. Ekon. Tidskrift 1908.

koncentration inom försäljningen; och denna tendens kunde efter behag skärpas genom påläggandet af en licensavgift för rätten till idkande af handel med tobak. Sattes nämligen en dylik avgift ej allt för låg och pålades den dessutom till lika belopp för alla affärer, som på grund af lokala förhållanden lågo i konkurrens med hvarandra, eller graderades den för hvarje fall ej proportionellt till omsättningens storlek, utan så att den mera komme att tynga affärer med liten omsättning, kunde den naturligen ej helt öfvervältas från butiksinnehafvarna på konsumenterna, utan måste verka till en utgallring af de svagare affärerna. Och allt efter som den utöfvade denna sin verkan, skulle den successivt kunna höjas, till dess man nådde en som rationell ansedd ordning för tobaksförsäljningen.

Att nu emellertid ett förslag som detta om licensavgifter på tobakshandlarne hos mången skall väcka betänkligheter till lifs af både ekonomisk och moralisk natur, är att antaga; och vilja vi därför också efter bästa förmåga genast söka skingra desamma.

Hvad först den ekonomiska sidan af saken angår, torde man kunna invända, att, allt eftersom licensavgiften verkligen medförde en utgallring af de svagare konkurrenterna, skulle de kvarstående företagen, hvart inom sitt distrikt, komma att intaga en mer och mer monopolartad ställning, något som ju lätt kunde förleda dem att i oskäligh grad uppskörta prisen på sina varor. Tvärtemot att, såsom ämnadt var, leda till ett förbilligande af distributionskostnaderna, skulle denna avgift därför kanske i stället endast medföra ökade sådana kostnader.

Att det ligger nära till hands att tänka, att ju mindre konkurrensen är, desto dyrare blir varan, kan ej heller gärna förnekas; och inom grosshandeln gäller denna sats nog också så tämligen utan inskränkning. Beträffande detaljhandeln ställer sig saken åter något olika. Om vi — för att belysa detta — tänka oss, att i hvardera hörnet på ett stort stads kvarter en detaljhandlare etablerat sig samt att befolkningen i orten därigenom fått sitt behof af distributionsställen för viktualier etc. tillfredsställande fyllt, kunde ju en handlande, som placerade sig midt emellan de båda andra, näppeligen påstås fylla en samhälligt

nyttig funktion, men otroligt är dock ej, att genom hans blotta tillkomst detaljhandelsprisen skulle stiga.

Våra båda första detaljhandlare hade nämligen — om vi ej förutsätta någon prisöfverenskommelse dem emellan — för att hvardera få behålla sin halfdel af kvarterets invånare som kundkrets måst hålla lika goda varor till pris, som lämnade dem på affären endast en anständig bärgning, ett resultat, som uppnåtts vid, låtom oss säga, 15 % å varornas inköpspris. Sedan emellertid den nye handlanden slagit sig ned — och emedan han håller lika bra och billiga varor som konkurrenterna — fått den honom närmast boende tredjedelen af deras kunder till sina, återstode ej annat för handlandena — om de ville bibehålla sin lefnadsstandard och voro af ungefär samma kapitalstyrka, så att de ej kunde böppas på att inom rimlig tid konkurrera ut hvarandra — än att beräkna de allmänna kostnaderna på affären samt de egna personliga omkostnaderna på den minskade omsättningen; och i stället för att tillkomsten af den nye konkurrenten skulle medföra en sänkning i varuprisen, medför han i stället en förhöjning med 6 à 7 % af detaljhandelsprisen utan någon nämnvärd fördel för konsumenterna.

Af förestående, låt vara något stiliserade exempel, se vi således, att ett öfverflödigt stort antal handlande snarare medför en ökning än en minskning i varuprisen, och af hvad vi redan tidigare sagt, kunna vi åter förstå, att äfven ett för ringa antal af dem — om de nämligen på grund af sin fåtalighet erhöllo en starkare monopolställning — lätteligen skulle medföra samma resultat. Det måste därför gifvas ett gyllene medeltal mellan dessa båda alternativ, vid hvilket distributionskostnaderna kunde nå ett minimum; och det är naturligen detta tal, man med licensafgiften bör — hvad tobakshandlarne angår — söka få till stånd. Det är emellertid tydligt, att, för erhållande af ett dylikt medeltal, afgifterna måste sättas till olika höjd ej blott för olika orter, utan äfven för olika delar af samma stad; och på landet, där tobaken kanske hålles till salu endast i en eller annan hushållsbod, vore det måhända riktigast att ej alls utkräfva någon afgift.

Ett riktigt handhafvande af licensafgiften synes således fordra en ingående kännedom om de lokala förhållandena; och det vore

väl därför klokast, därest en sådan verkligen infördes, att öfverlåta inkomsterna af och bestämmanderätten öfver densamma åt kommunerna — en åtgärd, som ju för öfrigt skulle stå i öfverensstämmelse med den öfverallt i utlandet framträdande tendensen att öfverlämna näringskatterna åt kommunerna.

Att nu de föreslagna åtgärderna skulle vara tillräckliga för att åstadkomma ett rationellt ordnande af distributionen, synes oss högst antagligt — under förutsättning likvisst, att inga prisöfverenskommelser mellan detaljisterna kommo till stånd. Blefve detta åter händelsen, är det emellertid tydligt, att af desamma alla goda verkningar lätt skulle kunna utebli. För att emellertid förekomma något sådant, borde kommunerna — därest de ej redan äga den¹ — tillerkännas rätt att själfva i konkurrens med enskilda drifva tobakshandel, dock — för att skydda de privata handlandenas legitima intressen — med det förbehåll, att prisen i de kommunala bodarne ej finge sättas lägre, än att rörelsen gäfvade en efter sitt omfång skäligen behållning. Redan tillvaron af en dylik bestämmelse skulle måhända betaga tobakshandlarna den lust till att sammangadda sig mot allmänheten för att stegra prisen, som enligt ADAM SMITH lär utmärka alla yrkesutöfvare; och dess realiserande skulle för hvarje fall göra en eventuell komplott verkningslös.

Men om än således genom alla dessa åtgärder en ändamålsenlig anordning af försäljningen kunde anses tryggad, skulle dock ej mot det af oss föreslagna tillvägagångssättet än vidare den betänkligheten med fog kunna göras gällande, att detsamma vore väl krasst? Man tvekar för införandet af ett försäljningsmonopol, bland annat, emedan man ej vill betala ut lösesummorna för tobaksaffärerna och söker sedan på en omväg att utan ersättning komma åtminstone en del af tobakshandlarna till lifs.

Erinra vi oss emellertid, hvad vi redan från det föregående lärt, att ett öfverflödigt stort antal handlande, utan att vara till någon verklig nytta, endast fördyrar varorna för konsumenterna,

¹ Se härom prof. DAVIDSON: Kommunens rätt att drifva affärsrörelse enligt svensk lagstiftning. Ekon. Tidskrift 1909.

och besinna vi än vidare, att en första och nödvändig förutsättning för ett allmännare välstånd måste bestå däri, att såväl produktionen som distributionen ordnas så billigt och ändamålsenligt som möjligt, blir det uppenbart, att de ofvannämnda betänkligheterna icke böra tillmätas någon utslaggifvande betydelse. Tvärtom må samhället — som ju bör ha det allmännas väl och ej enskilda gruppers intressen för ögonen — anses icke blott berättigadt utan t. o. m. förpliktadt att genom sin finanspolitik afsiktligt verka för en så rationell ekonomisk organisation som möjligt. Liksom därför ett riktigt handhafvande af tullpolitiken, bland annat, måste ha till ändamål borteliminering af en mängd ineffektiva produktionsföretag, bör genom ett klokt anläggande af näringskatterna såsom ett viktigt mål en reduktion i detaljhandlarnes antal eftersträvas. Men är nu detta resonemang i dess allmänhet giltigt, bör det väl äfven vara så, om det tillämpas på ett specialområde; och något orätt kan väl därför näppligen anses ligga däri, att — äfven om frågan om näringskatterna i hela dess vidd ej för ögonblicket är aktuell och således ett användande af desamma till ett reformerande af hela detaljhandeln ej nu på en gång kan komma i fråga — en början göres med tobakshandeln.

Af billighetsskäl måste man dock naturligen här — som föröfrigt vid all omläggning af finanspolitiken — till en början framgå med försiktighet. Sättes emellertid licensafgiften något lägre för bestående företag än för nybildade och medgifver man dessutom — åtminstone till en början — lindring i ömmande fall, torde det väl gå för sig att genomföra den antydda reformen utan någon verklig hårdhet. Ju mindre bröstganges man går tillväga, desto senare skall visserligen de i organisatoriskt hänseende fördelaktiga verkningarna af den nya afgiften visa sig, men man bör ju ej förglömma, att det förmodligen äfven skulle taga en ej oansenlig tid, innan genom den extra vinst, som vid ett monopoliskt ordnande af försäljningen kunde uppstå, de lösesummor hunne amorteras, hvilka för de exproprierade affärerna bade måst utgifvas.

Det synes oss därför på anförda grunder, som om den af oss föreslagna licensafgiften skulle vara både berättigad och komma att medföra åsyftad verkan: ett rationellt ordnande af distribu-

tionen; och med densamma jämte de åtgärder, vi förut föreslagit för produktionens ordnande, tro vi oss således ha påvisat ett sätt, på hvilket det vore möjligt nedbringa tillverknings- och distributionskostnaderna för tobaken i det stora hela lika lågt, som en monopolförvaltning skulle vara i stånd till.

Det återstår oss därför nu endast att söka besvara den andra af de i början af vår uppsats framställda frågorna: I hvad mån monopolet i skattetekniskt hänseende kan anses öfverlägset det beskattningssystem, vi rekommendera. För sådant ändamål vilja vi först anföra de företräden i nämnda hänseende hos monopolet, som dess förfäktare pläga framhålla, och skola sedan i korthet söka visa, att desamma i det stora hela i lika grad äro till finnandes vid det system, vi föreslå.

De nämnda företrädena skulle nu i hufvudsak kunna sammanföras under följande punkter:

1:o) Möjligheten af skattefotens höjande, utan att åtgärder för uppbördens betryggande behöfde väsentligen skärpas eller fördyras;

2:o) Skattens uppbärande först hos konsumenterna, hvarigenom säkerhet vunnas, att den verkligen komme att drabba de afsedda skattedragarne;

3:o) En obegränsad frihet att fastställa en kvalitetsskattefot genom försäljningsprisens graderande antingen proportionellt eller progressivt till materialets värde; samt

4:o) Ett fullständigt förebyggande af fabrikatens förfalskning genom deras uppblandande med surrogat, något som eljest lätt skulle komma till användning.

Att monopolet i alla de nu omnämnda hänseendena är öfverlägset råvarubeskattningen i dess olika former (efter odlad areal, plantornas antal, den torkade eller »jästa» tobakens vikt) är tämligen säkert. Om nämligen skatten (resp. tullen) på råvaran sattes mycket hög, måste detta naturligen utgöra en stark frestelse till skatteunderslef af hvarjehanda slag äfvensom till förfalskning af fabrikat; och som det vid dylik beskattning, sedan varan väl kommit ut i marknaden, skulle vara synnerligen svårt, för att ej säga omöjligt, att kontrollera, om den verkligen blifvit pålagd den stadgade afgiften eller ej, är det tydligt, att åtgärderna för att hindra, att tobaken infördes oförtullad eller inhemsk tobak undan-

droges beskattning, med hvarje skatteförhöjning måtte skärpas och således kostnaderna för uppbörden fördyras, ett förhållande som ju onekligen skulle stå dåligt samman med den fjärde af SMITH'S bekanta fordringar på en god skatt, att den bör taga så litet som möjligt ur publikens ficka, utöfver hvad den inbringar i statskassan.

Det är också klart, att en dylik skatteform endast kunde tillåta skäligen måttliga skattesatser af den grund, att den dels medgåfve endast en mycket ringa möjlighet till kvalitetsbeskattning och dels måste uttaga skatten så långt från konsumenterna, att en stor osäkerhet kvarstode beträffande frågan, på hvem skatten slutligen komme att hvila. Denna skatteform har därför också blifvit i teorien allmänt utdömd; och det är väl endast vår gamla vana att alltid gå till Tyskland efter mönster, då vi vilja införa något nytt, som kunnat förmå 1904 års kommitterade att bestämma sig för en dylik beskattning.

Anlade vi däremot vår tobaksbeskattning så, att vi — förutom de ändringar i tullarne, vi redan rekommenderat — införde en fabrikatskatt efter banderollsystemet, sådant detta sedan länge praktiserats i Amerika och Ryssland samt sedan några år, hvad cigarretten beträffar, äfven i Tyskland, synes icke en förhöjning af skattesatserna behöfva medföra ett ökande af kostnaderna för kontroll och uppbörd utöfver hvad äfven en monopolisk förvaltning kanske skulle få vidkännas. Om den i handeln förda varan skall vara belagd med skatteband, är det nämligen föga troligt, att de legaliserade (licensbetalande) tobakshandlarne, hvilka ju måste riskera att när som helst af polismyndigheten få sina lager inventerade, skulle vilja äfventyra att äfven i smyg föra obeskattad tobak, utan om handel därmed verkligen komme att bedrifvas, blefve det väl af hemliga agenter och handlande, för hvilken en monopolisk regim befriade lika litet som någon annan skatteform och mot hvilka därför i ena fallet som i det andra samma åtgärder finge vidtagas.¹

¹ I själfva verket synes på denna punkt den af oss föreslagna beskattningen vara öfverlägsen monolet, ty vid detsamma skulle väl ej åtminstone all den salubjudna varan bära skattestämpel och därför risken för dess agenter att i handeln äfven föra obeskattad tobak vara mindre än

Beräknade man dessutom skatten efter detaljhandelspris¹ och lät man därför detaljhandlarna vid rekviderande af fabrikaten uppgifva de priser, de ämnade begära för desamma samt stämpelbelade man sedan varorna i enlighet härmed vid deras uttagande ur fabrikanternas depåer, (eller vid förtullningen l. då de lämnade grosshandlarens magasin), synes skatten aldrig, huru hög den än kunde komma att sättas, skola fresta till varuförfalskningar. Att sådana likvisst skulle kunna förekomma, kan naturligen ej förnekas, men häremot må väl staten i det ena fallet som i det andra nöja sig med att reagera genom sin allmänna lagstiftning, då det ju ej gärna kan tänkas, att den för att förebygga dylikt, skulle monopolisera all tillverkning af sådana slags varor, som kunde bli föremål för förfalskning. Om därför en skatt endast är så inrättad, att den icke direkt frestar till varuförsämring, får den väl anses fylla alla rimliga anspråk i förevarande hänseende.

Med det just föreslagna beskattningssystemet föreläge än vidare en möjlighet, att i huru fina nyanser som helst gradera skattefoten efter kvalitén eller rättare efter detaljhandlarnes försäljningspris — och detta, vare sig man ville gradera proportionellt eller progressivt. För att i öfrigt ej genom en dylik beskattning någon orätt mot detaljhandlarna skulle begås, finge emellertid än ytterligare bestämmas, att de, om de för realiserande af sina lager önskade

för de licensbetande handlandena, om all tobak skall vara stämpelbelagd. Vid högre beskattning skulle därför kanske monopolförvaltningen tvingas till större kostnader för kontroll, än som enligt vårt system vore af nöden. Den påpekade fördelen af det senare systemet skulle emellertid helt naturligt motvägas däraf, att själfva stämpelbeläggningsen medför kostnader. Det synes oss dock, som om dessa ej behöfde bli allt för stora. Detaljhandlaren kunde t. ex. själf vid uttagande af varan från fabrik (l. grosshandelsmagasin) medbringa stämplor, köpta hos ortens allm. stämpelförsäljare, och nödig garanti mot underslef vinnas genom stadgande, att köparen-detaljisten *jämte försäljaren* vid höga ansvarsföljder gjordes ansvariga för, att varan, innan den lämnade fabriken (resp. magasinet), vore behörigen stämpelbelagd. — Någon ringa procent af varan torde dock lämpligen böra tillåtas utgå öppen (t. ex. en cigarr pr. låda om 100) för att tjäna som prof, så att ej allmänheten blefve tvungen att, så att säga, köpa grisen i säcken.

¹ Jmfr. lagförslaget till riksfinansreform af 1908 i t. ex. SCHANTZ' Arkiv 1909 I p. 175 och följ.

nedsätta priset på något fabrikat, skulle äga rätt till omstämpling och restitution af skatt. Ville de däremot höja priset på någon vara, måste de tydligen åter låta belägga den med tilläggsstämpel, ty ett högre försäljningspris än det, efter hvilket skatt en gång blifvit erlagd, kunde naturligen ej vara tillåten. För att emellertid ej göra dessa skatterestitutioner resp. tilläggsstämplingar allt för talrika, borde, såsom i det förutberörda tyska förslaget skett, skatten lämpligen beräknas icke i procent å detaljhandelspriset, utan så, att något utrymme lämnades detaljisterna att vid samma skatt höja eller sänka sina pris¹.

En tillräckligt effektiv kontroll mot öfverträdelse af förbudet att till högre pris än det, efter hvilket skatt blifvit erlagd, försälja varorna, kunde också helt säkert ernås utan några särskilda kostnader, om man endast å banderollen tryckte det högsta å den inneslutna varan tillåtna försäljningspriset och tillika bestämde, att allmänheten skulle *hafva rätt* att till detta pris tillbandla sig den salubjudna varan.

Hvad beträffar den 1:sta, 3:dje och 4:de af de ofvan uppräknade punkter, i hvilka monopolets företräden i skattetekniskt hänseende skulle framträda, tyckes det således, som om det af oss föreslagna beskattningssystemet vore lika fördelaktigt. Det

¹ Det tyska förslaget — som ej blifvit lag — upptager t. ex. följande skattesatser som förbrukningsskatter å 1,000 st.

Cigarrer:

1.	t. o. m.	4 pf st. (detaljhandelspris).....	4.— M.
2.	fr. 4 t. o. m.	7 » » »	8.— »
3.	» 7 »	13 » » »	16.— »
4.	» 13 »	25 » » »	32.— »
5.	» 25 »	50 » » »	64.— »
6.	» 50 pf.	96.— »

Cigarretter:

1.	t. o. m.	1 pf. st. (detaljhandelspris)	1.50 M.
2.	fr. 1 t. o. m.	2 » » »	3.— »
3.	» 2 »	3.5 » » »	6.— »
4.	» 3.5 »	5 » » »	9.— »
5.	» 5 »	6.5 » » »	12.— »
6.	» 6.5 »	9 » » »	18.— »
7.	» 9 pf.	24.— »

skulle därför vara endast i den andra punkten, som vårt system skulle visa sig underlägset en monopolisk regim. Uttoget man emellertid ej genast tull och skattesatser för de importerade fabrikaten, utan upprättade man i en eller annan form skattefria upplag, i hvilka varorna kunde kvarligga, till dess de skulle öfvergå i detaljhandeln, torde väl — då man får förutsätta att detaljhandlarne, efter den koncentration, som licensafgiften afser att genomföra, komma till stånd, ej i förhållande till sin omsättning komme att ligga på synnerligen stora lager — äfven denna underlägsenhet jämförd med monopolet kunne reduceras till en ren obetydlighet. —

Vid en hopsummering af våra undersökningsresultat finna vi således, att vi med ett sänkande af tullen på billigare fabrikat och ett höjande af densamma på finare med all sannolikhet (om trust infördes) skulle utan arbetslöshet för tobaksarbetarne kunna nå en ordning för produktionen minst lika ekonomisk som den, ett monopol kunde medföra, och under alla omständigheter en ordning betydligt mera ekonomisk än den nuvarande samt att med de af oss föreslagna licensafgifterna på tobakshandlarne äfvenledes en rationell ordning för distributionen vore genomförbar utan monopol. Och då vi än vidare visat, att med en fabrikatskatt efter detaljhandelspris en skatteform gåfves, som i tekniskt hänseende knappast kan sägas stå efter monopolet, tro vi oss ha rätt påstå, att monopolet icke utgör åtminstone den enda tänkbara lösningen af vår tobaksbeskattningsfråga — äfven om den utan tvifvel vore den för våra fabrikanter och handlande mest behagliga. Som emellertid dessa äfven vid de af oss föreslagna åtgärderna — om de genomfördes i lagom tempo — näppeligen kunna anses utsatta för någon otillbörlig kränkning i sin näringsverksamhet, torde det törhända för den svenska tobaksförbrukande allmänhetens skull vara att hoppas, att vår Riksdag, därest Regeringens förslag skulle gå ut på införandet af ett tobaksmonopol, toge i noga öfvervägande, huruvida ej åtgärder i den riktning, vi föreslagit, kunde göra tillfyllest.

Strödda meddelanden.

Kongressen för förvaltningsvetenskaper i Brüssel kommer att bli den af de kongresser, som skola äga rum vid världsutställningen där, som kommer att få den mest officiella karaktären¹. Talrika officiella anmälningar om deltagande i densamma hafva också influtit. Nästan hvarje statlig, provinciell eller kommunal förvaltning eller förvaltning af ett offentligt eller privat institut måste vara intresserad af förvaltningsvetenskapernas framsteg och kan vara i stånd att subscribera på kongressberättelserna. Fackprofessorer och bibliotek hafva särskildt intresse att insända anmälan härom (pris 25 francs) till generalsekreteraren herr Pien, 44 Rue Rubens, Brüssel. Efter kongressen kunna arbetena erhållas endast till ett betydligt högre bokhandelspris.

Flera stater komma att vid världsutställningen utställa specialutställningar för att genom skriftliga arbeten och tabeller åskådliggöra de metoder, man användt sig af i skilda förvaltningsgrenar, och de resultat, som man uppnått. Personer, som önska deltaga i en sådan utställning, kunna vända sig till resp. statsutställningskommisarie. Om staten i fråga ej har organiserat någon sektion för förvaltningsvetenskap, kan vederbörande deltaga i den af det internationella bibliografiska institutet, 1 Place du Musée, Brüssel, anordnade samlingen och till detta institut insända alla arbeten, som kunna vara lämpliga för kongressen.

¹ Se om denna kongress, *Statsvetenskaplig tidskrift*, h. 2, sid. 127.

Innehåll:

Pontus Fahlbeck, Den finska krisen.
Emil Sommarin, Det svenska bergsregalets ursprung.
Fritz H:son Brock, Till frågan om vår tobaksbeskattning.
Strödda meddelanden.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 4. N:o 2. Hfors 1910.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 4. H. 3. Sthlm 1910.
- Emigrationsutredningen*. Bil. III: Mormonvärfningen. Sthlm 1910.
- Finsk Tidskrift*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXVIII. H. V. Hfors 1910.
- Industria*. Svenska arbetsgifvareföreningens tidning, utg. af AXEL BRUNIUS. Årg. VI. N:o 6—8. Sthlm 1910.
- K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. Arbetsstatistik. A: 9. Redogörelse för lockouterna och storstrejken i Sverige år 1909. I—II. Sthlm 1910.
- K. Kommerskollegium*. Statens förlikningsmäns för medling i arbetstvister verksamhet under åren 1907 och 1908. Sthlm 1910.
- Meddelanden från Handelskammaren i Geste*. 1910. H. I. Bilaga: Handelskammarens i Geste småskrifter, n:o 5: Anstalter för transitohandels främjande af D:r ERIK SJÖSTRAND. Geste 1910.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. 1910. N:o 4—5. Sthlm 1910.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. V. N:o 17—23. Hfors 1910.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen Red. OSCAR MONTELIUS. 1910. H. 3. Sthlm 1910.
- Rapport relatif à l'exécution de la loi du 24 décembre 1903 sur la réparation des dommages résultant des accidents du travail pendant les années 1905—1908*. Publié par Ministère de l'industrie et du travail. Bruxelles 1910.
- Revue du travail*. Publiée par l'Office du Travail de Belgique. 15:e année. N:o 7—9. Bruxelles 1910.
- Skogsvårdsföreningens Folkskrifter*. N:o 21. Sthlm 1910.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 8. H. 5—6. Sthlm 1910.
- Social Tidskrift*. Årg. X. H. 5—6. Sthlm 1910.
- Statistisk Månadsskrift*, utg. af Stockholms stads statistiska kontor. Årg. V. H. 3—4. Sthlm 1910.
- Svenska Stadsförbundets tidskrift*. Red. E. PALMSTIERNÄ. Årg. 2. H. 3. Sthlm 1910.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. HJALMAR BRANTING. Årg. 2. N:o 4—5. Sthlm 1910.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska föreningen i Finland. Årg. 46. H. 3. Hfors 1910.
- Zeitschrift für Socialwissenschaft*, herausg. von JULIUS WOLF. 1910. H. 5. Leipzig. STEFFEN, GUSTAF F., Sociologi. En allmän samhällslära. Andra delen. Hugo Gebers Förlag. Sthlm 1910.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

Fonder öfver 30,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

